

BATI VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNDE EKONOMİK GELİŞME (1950 - 1966)

Dr. Beőir HAMİTOĞULLARI

Giriő

İkinci Dünya Savaşından sonra, A.B.D. lerinin, yardımına muhtaç hale gelen Batı Avrupa, ve savaştan harap çıkarak sistem deđiőtiren ve S.S.C.B. ğinin yardımına bakan, Doğu Avrupa ülkeleri, kısa bir zaman içinde toparlanarak, savaştan önceki devreye oranla bile daha güçlü bir duruma yükselmek olanağını bulmuőlardır. Savaş sonrası yılları, değil yalnız ekonomik, politik ve sosyal, fakat aynı zamanda ve özellikle kültürel ve ideolojik deđiőikliklerinde izlerini taşımaktadır.

Avrupa halklarının, yaşama seviyesini çok yükselten ekonomik ve teknik gelişme, mal ve hizmet üreten dallarda, büyük deđiőikliklere de sebep olmuştur. Çeőtli enerji kaynaklarının, oransal önemi temelden değişikliğe uğradı, iktisadi sistemin tümü gibi, teşebbüslerin organizasyon ve yönetiminde, yeni metodlara göre şekillenip, işlemeğe başladı. Kapsamı çok geniş olan bu gelişmenin, bir sonucu olarak kendini duyuran hizmetler sektörü, o derece gelişmeğe başladı ki, bu gün Avrupa ülkelerinden bir kısmına «hizmetler ekonomisi», veya «postendüstriyel», ekonomiler denmeğe başlandı.

Modern hayatın getirdiği yeni çalışma ortamı ve tarzının, kendi özellikleri doğrultusunda, doğurduğu yeni tehlikeler ve yeni yorgunluklar, çoklukla azaltılabilmekte hatta bertaraf edilebilmektedir. Çalışma şartlarının düzeltilmesi, çalışanların yaşama seviyesinin daha da yükseltilmesi yönündeki gayretler, başarıyla sonuçlandı.

I. Endüstri Devrimi sonunda beliren değişiklikler, II. Endüstri İhtilali diye adlandırılan bu teknik ve bilimsel değişikliklerin sonunda da kendini gösterdi : Ekonomik düzleme paralel ola-

rak, sosyal ve profesyonel strüktür de değişti. Yeni gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan yeni istidatlar, diğerleri gibi, arzula-
dığı ortamı bularak daha da gelişmek olanağına kavuştu. En mu-
tavazi kesitlere kadar, halk yığınları arasında etkin bir haberleş-
me ve seyahat etme olanaklarının yayılması, eskiden bahis konusu
olmayan, yeni zenginlik kaynakları yarattı. Bütün bu değişiklikler,
insanla insan, insanla sosyal, ekonomik gruplar, değişik sosyal gu-
ruplar arasındaki ilişkileri, daha iyileştirerek yeniden düzenledi.
Bu yeni düzen, insanla doğa arasındaki eski ilişkileri silerek, yeni
bir ilişkiler kompleksi kurdu. Bu teknik ve bilimsel gelişimin tü-
mü, insanoğlunun önünde, daha önceki kuşakların tasavvur bile
edemeyecekleri kadar geniş ve zengin yeni ufuklar açmış ve insan
gücü çevre üzerindeki etkisi ölçüsünde, bu ufukların sınırlarını ge-
nişletmiştir.

Piyasa ekonomisine sahip ülkeler, programlama, plânlama ve
iktisadî bütünleme gibi işbirliği yollarında ilerlediler. Sosyalist
ülkelere gelince; iktisadî politikalarında etkili, fakat özü değiştir-
meyen, değişiklikler yaptılar. 1957 den beri hepsinde, gerek Plânla-
ma, gerekse, piyasa güçlerinin daha etkili olması yönünde yeni ve
etkili formülleri ortaya koyan yeni reformlar gün gördü.

Uluslararası ilişkilere hâkim olan yumuşama», sonucunda
kapitalist ülkelerle, kollektivist ülkeler arasında, iki tarafında ya-
rarlanabileceği, ümit verici gelişmeler görüldü.

Bu gelişmeleri, sırasile : Batı Avrupa Ülkeleri, Verimlilik, İk-
tisadî Entegrasyonlar, Ekonomik Plânlama ve Doğu Ülkeleri, gibi
kısımlarda izlemeğe çalışacağız. (Arada A.B.D. rı ile karşılaştırma-
ğa imkân veren rakamlar vereceğiz).

I — BATI AVRUPA ÜLKELERİ (VE A.B.D. rinde) GELİŞME- LER

2. Dünya Savaş'ından sonra A.B.D. lerinden aldıkları «Mars-
hall», yardımı sayesinde ekonomilerini yeni baştan kuran Batı
Avrupa ülkeleri, ideolojik bakımdan yardım aldıkları ülke ile aynı
düzlemde bulunmalarına rağmen, iktisadî bakımdan ona «tabî»,
olmamak için ekonomik gelişmelerini sürdürmenin zorunlu oldu-
ğunu anlamış ve bütün güçlerini; bu hedefe doğru yöneltmişlerdir.
I ve II nolu tablolar, bütün Avrupa ülkelerinin A.B.D. lerine karşı-
lık, kaydettiği gelişmeleri izlemek mümkündür.

TABLO : I —**Bütün Avrupa ve A.B.D. Ülkelerinde Yıllık Ortalama Üretim Artışı (1950 — 1967)**

(Piyasa fiyatı —sabit fiyatlarla— ; % olarak)

Ülke	1950 1960	1960 1964	1964 1967 ⁽¹⁾	1965	1966	(1967 ⁽¹⁾)
Gayri Safi Millî Hasıla						
B. Almanya	7,8	4,9	2,6	5,6	2,3	-0,1
Avusturya	5,6	4,6	2,9	2,4	4,3	2,0
Belçika	3,0 ²	5,3	2,8	3,5	2,7	2,0-2,5
Danimarka	3,3	4,9	3,3	4,5	2,4	3,1
Finlandiya	5,3 ²	5,3	3,3	5,1	2,3	2,6
Fransa	4,5	5,6	4,4	4,2	4,9	4,0
İrlanda	1,7	4,2	2,6	2,2	1,6	4,1
İtalya	5,4 ²	5,5	4,9	3,5	5,5	5,7
Norveç	3,6	5,1	4,8	5,2	4,0	5,3
Hollanda	4,8	4,9	4,1	4,7	2,5	5,0
Birleşik Krallık	2,7	3,6	1,7	2,3	1,3	1,5
İsveç	3,3	5,5	3,4	3,7	3,1	3,3
İsviçre	4,4	5,5	2,9	4,3	2,8	1,7
Gayri Safi Dahili Hasıla						
İspanya	4,3 ³	9,7	6,3	7,1	8,2	3,7
Yunanistan	5,9	8,1	6,3	7,7	7,1	4,0
Portekiz	4,3 ²	6,2	5,1	7,1	2,8	5,5
Türkiye	6,3	6,2	6,6	3,8	9,9	6,2
Safi «Maddî» Üretim. G.S. «Maddî» Üretim						
Yugoslavya	8,5 ²	8,7	4,1	3,4	8,6	0,3
Safi «Maddî» Hasıla						
D. Almanya	8,0 ⁴	2,6	4,9	4,4	5,3	5,0
Bulgaristan	9,1 ⁵	6,6	9,1	7,1	11,1	9,0
Macaristan	6,5	5,3	5,5	1,1	8,4	7,0
Polonya	7,6	5,9	6,7	7,0	7,2	6,0
Romanya	10,4	8,8	9,0	9,7	9,8	7,5
S. S. C. B.	10,2	6,4	7,0	6,9	7,5	6,7
Çekoslovakya	7,5	1,6	7,4	3,4	10,8	8,0
Gayri Safi Millî Hasıla						
Amerika. B. D.	3,3	4,5	4,8	6,1	5,8	2,5

Kaynak : Nations Unies : Annuaire de statistiques des comptabilités nationales, 1964 (New York 1965). 1966 (New York 1967; Economic Survey of Europe in 1967 (New York 1968); Gouvernement des Etats-

I Nolu tabloda yansıyan göstergeler, ister Doğu, ister Batı, bütün Avrupa ülkelerinde 1950 yılından bu yana büyük gelişmeler kaydedilerek A.B.D. ile arada bulunan açığı kapattığı gibi adı geçen ülke ile rekabet edebilecek seviyeye geldiklerini ortaya koymaktadır. Avrupa ülkelerinin, savaştan önce genellikle düşük olan ortalama yıllık üretim hızı, savaştan sonra, önce A.B.D. lerini eşitlemiş, daha sonra ise geçmiştir. Avrupa ülkeleri, kişi başına düşen mutlak miktar olarak A.B.D. lerinden daha az, fakat, oransal olarak ondan daha çok üretmektedirler.

Unis : Economic Report of the President (Washington, United states Government Printing Office, 1968).

- (1) 1967 için olan veriler geçicidir.
- (2) 1953 - 1960.
- (3) 1954 - 1960.
- (4) 1955 - 1960.
- (5) 1952 - 1960.

TABLO : II

Avrupa Ülkeleriyle, A.B.D lerinde (1950 - 1965), Kişi Başına
Üretim Artışı
(Yüzde Olarak)

ÜLKE	Yıllık Artış Oranı			1950 - 1965 dönemi için artış oranı (tahmin) ²
	1950 - 1960	1960 - 1965	1950 - 1965	
F. Almanya	6,7	3,6	5,7	130
D. Almanya	8,8 ³	3,6	6,2	147
Avusturya	5,5	3,6	4,9	105
Belçika	2,5 ⁴	4,2	3,1	58
Bulgaristan	8,1 ⁵	5,8	7,2	183
Danimarka	2,5 ⁶	4,1	3,0	56
Finlandiya	3,9	4,7	4,3	88
Fransa	3,6	3,7	3,6	70
Yunanistan	4,9	7,3	5,7	130
Macaristan	5,7	4,1	5,2	114
İrlanda	2,2	3,4	2,6	47
İtalya	4,8 ⁷	4,4	4,7	99
Norveç	2,6	4,7	3,3	63
Hollanda	3,4	3,6	3,5	68
Polonya	5,6	5,2	5,5	123
Portekiz	3,9 ⁴	5,4	4,5	94
Rumanya	9,0	8,3	8,8	254
İngiltere	2,4	2,5	2,4	43
İsveç	2,6	4,3	3,2	60
İsviçre	3,0	3,0	3,0	56
Çekoslovakya	6,6	1,3	4,8	102
Türkiye	3,4	2,0	2,9	54
S. S. C. B.	8,3	4,8	7,1	180
Yugoslavya	7,4 ⁴	7,4	7,4	192
A. B. D.	1,5	3,1	2,0	35

Kaynak : Nations Unies : Annuaire de statistiques des comptabilités nationales, 1966 (New York, 1967).

- (1) Piyasa ekonomisine sahip ülkelerde : G. S. Dahili Üretim, nüfus sayısına bölünür. Merkeziyetçi ekonomiler - Yugoslavya dahil), Safi Millî Hasıla, nüfus sayısına bölünür.
- (2) 15 yıllık devre için artış oranı, aynı dönemin yıllık ortalama artış hızına göre hesaplanmıştır. 15 yıldan az bir devre için rakam veren ülkelerde ise, yıllık ortalama artış oranı rakamları, mevcudun, altına veya üstüne çıkarılır.
- (3) 1955 - 1960.
- (4) 1953 - 1960.
- (5) 1952 - 1960.
- (6) 1954 - 1960.
- (7) 1951 - 1960.

II, Nolu Tablo, Bütün Avrupa ülkeleriyle, A.B.D.'lerinde, 1950-1965 yılları arasında, kişi başına düşen üretim artış oranını göstermektedir. Görüldüğü gibi rakamlar cesaret vericidir. 1950 yılından beri Avrupa'da hayat seviyesi % 50-250 arasında bir yükseliş kaydetmiştir. Yalnız şu varki, üretim artışının tümü, birden bire, ferdi tüketime gitmiş değildir. Bu artışın büyük bir kısmı, kamu ve özel yatırımlarına, eğitim, sosyal hizmetlere, silâhlanmaya ve dış borç ödemelerine kanalize edilmiştir. Bununla beraber, üretim kapasitesini genişleten bu yatırımlar, kişisel tüketimin sonradan emrine giren mal ve hizmet hacminde sonuç olarak arttırmada etkili olmuştur. Sosyal ve eğitim alanında yapılan yatırımlar da kişiye ve toplumu doğrudan yararlandıran sonuçlar doğurmuştur.

Şayet, şu son yirmi yılın, Avrupa ülkeleri ekonomilerinde meydana getirdiği kalkınma hızı sürer, çalışma koşulları dahada düzelse, kişilerin ellerine geçecek olan gelir o derece artabilecektir ki, ortaya çıkacak yeni yaşama düzeyine, savaştan önceki Avrupa'da az sayıdaki çok zengin kimseler ancak erişebilmişlerdir. Yılda % 3 gibi oransal olarak düşük bir kalkınma hızı bile (1913-1960 arasında A.B.D. lerinde aşağı yukarı kalkınma hızı % 3 çevresindedir), on yılda 1/3 ten fazla ve on beş yılda ise 1/2 lik bir üretim artışı vermektedir. 1960-1970 yılları için, İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı (I'O.C.D.E.), tarafından tesbit edilen hedefe göre; yılda ortalama olarak % 4,1 bir kalkınma hızı, on yıl sonunda, % 50 lik bir ilerlemeye tekabül etmektedir. İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkeler için teklif edilmiş olan % 6 lık kalkınma hızı, gerçekleşirse, on yılda ulusal üretimi, % 80 oranında artırmış olacaktır.

Batı Avrupa'nın endüstrileşmiş ülkelerinde, 1950 den beri, ekonomik kalkınmada bir dalgalanma müşahade edilmektedir. Global üretim ortalama artış hızı, 1950 de % 8,5 iken, 1952 de % 2,5 a düşmüştür. 1955 te ise yeniden % 6 ya yükselmiştir. 1958 de ise, tekrar % 2 ye düşen üretim, 1960 ta tekrar % 7 ye yükselmiştir. 1960-1964 yılları arasında, ulusal üretimin yıllık artışı ise, % 4-5,5 arasında duruldu (1). 1964 ten beri, I nolu Tablonun da gösterdiği gibi, net bir gerileme kaydedildi. 1964 te en yüksek nokta olan % 6 ya çıkan yıllık üretim artış hızı, 1965 te % 4 e, 1966 da % 3 e indi ve 1967 de ise daha da düşerek % 2 ye indi. Yavaşlayan bu gelişmenin en önemli sonuçlarından biri ekonomik bir yıkıma sebep ver-

(1) Nations Unies : Economic Survey of Europe en 1967. The European Economy in 1967 (New York, 1968, Chap., I., Sh. 28-39.

meden (2) —, istihdam hacminde görülmüş ve işsizlik artmıştır. Bu yavaşlamayı etkileyen değişik faktörler arasında anılmağa değer en önemli unsurlar arasında: bir çok Avrupa ülkesinin, dış ödemeler dengesizliklerini düzenlemek ve baş gösteren enflasyonla savaşmak için uyguladığı, kısıtlayıcı malî ve kredî politikasının sonuç olarak, maliyetleri yükseltmesi ve global talep hacmini daraltarak, kamu ve özel sektör yatırımlarının da bu oluş doğrultusunda azalan bir seyir izlemesi vardır.

Portekiz, İspanya, İtalya, Yugoslavya, Türkiye gibi Avrupa'nın Güney ve oransal olarak az gelişmiş ülkeleri, çok gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine oranla daha yüksek bir kalkınma hızı gerçekleştirebildiler. Bu konuda iki önemli nokta var: adı geçen bu ülkelerde, kesin rakamlarla ifade edildiğinde, oldukça düşük olan üretim seviyesi, mütevazi ölçülerde bir artış gösterince, nisbî olarak önemli bir artış gibi gözükmektedir. Diğer yandan, ekonominin strüktürel bir değişikliğe kavuşması için, zayıf bir randımanla işlemesine rağmen halen ekonominin en hâkim sektörü olan tarım kesimi, endüstriyel sektörde önemli, nisbî gelişmelere rağmen, yerini, çeşitlenerek değişmiş ve gelişmiş bir endüstri sektörüne bırakması eylemi, henüz ilk aşamada bulunmaktadır.

Kollektivist ekonomilere dahil ülkelerde de, üretimin artışı oldukça yüksektir. Yukarıda piyasa ekonomisine dahil, az gelişmiş ülkeler için andığımız görüntü, burada da tekrarlanmaktadır. Bu kesimde de diğer ülkelere oranla daha az sanayileşmiş ülkelerde kalkınma hızı, kalkınmışlara oranla daha yüksektir. I nolu tablo bize şunu göstermektedir ki, Çekoslovakya ve D. Almanya'da, iktisadî gelişme, 1960-1964 yılları arasında ciddî bir yavaşlama kaydetmiştir, benzer bir eğilim, 1965 yılında Macaristan'da tekrarlanmıştır. Bu tarihten sonra kalkınma yeniden hızlanmağa başlıyor. 1967 yılında üretim artışı, D. Almanya için % 5, Bulgaristan için ise, % 9 idi. Piyasa ekonomisine sahip, kapitalist ülkelerle merkeziyetçi-Plâncı ekonomiye sahip kollektivist ülkelerdeki üretim hacmini değerlendirmek ve tesbit etmek için kullanılan istatistik metodları farklı olduğundan, bu iki farklı grupta yer alan ülkelerin, ekonomik kalkınma seviyelerinin doğrudan kıyaslanması, güçlüğü, sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

(2) Sadece F. Almanya, 1967 de Ulusal gelirden tekrar % 0,1 gibi bir azalma kaydetti. Fakat o zamandan beri, bu ülkede tekrar hızlanıp güç kazanan kalkınma bu gün Avrupa'nın en istikrarlı ve sağlam ekonomili ülkesi yapmıştır bu ülkeyi.

A — Yapısal Değişiklikler

Teknik ve bilimsel gelişmenin, doğurup beslediği, çağımızın ekonomik kalkınması, gerçekleşmek için, özellikle iktisadî strüktürün sürekli yenilenerek, sürekli ilerlemesi şartına sıkı, sıkıya bağlıdır: ulusal üretimin, giderek büyük bir kısmını sağlayan, yepyeni endüstri kollarının doğması, diğer eski endüstri dalları üretiminin, gerek global, gerekse, oransal olarak önemlerini yavaş, yavaş yitirmesi. Bu endüstriyel değişme ve gelişme doğrultusunda ve etkisinde, meslekî strüktürün dahi değişmesi, ortadan kalkan ve itibar görmeyen eski sanat ve mesleklerin yerine, yeni sanat dalları ve mesleklerin belirmesi. Bu ortadan kalkma ve yenileşme sürecinin, lokal ve bölgesel, bütün ekonomiyi kapsamaması. Bazı bölgelerde, istihdam ve işgücü hacminde daralmaların görülmesi, diğer kesimlerde ise, yeni bölgesel faaliyet, yeni sanat ve teşebbüslerin doğmasıyla beliren dinamizm ve refah. Enfrastrüktürde meydana gelen bu ekonomik değişikliklerin, süperstrüktürde yankılar yaratarak yeni, siyasal, sosyal kurumları doğurması gibi günümüzde ister Batı, ister Doğu, bütün ülkelerde görülen yeni hareketler, ekonomilerde meydana gelen bu strüktürel değişmelerin bir sonucudur.

Bu kısa incelemede, bu değişmelerin, genel olarak belli başlı özelliklerine ve aktif nüfus üzerindeki etkilerine değinmekle yetineceğiz.

Ekonomik kalkınmayı sağlayan ve aynı zamanda, bu kalkınmanın gerekleri ve etkisi altında tekrarlanan yapısal değişiklikler, hemen, hemen her ülkede benzer kılıklara bürünür. III, Nolu Tablo, bu konuda yakın geçmişteki eğilimleri adı geçen ülkeler bakımından yansıtmaktadır (3).

(3) Bu eğilimler, daha uzun bir devre içinde, daha berrak bir tarzda görülmektedir. Bu konuda bak : B. I. T : Emploi et Croissance Economique, Etudes et Document, nouvelle serie, no : 67 (Genève, 1964), Tableau : 4 Sh., 12-14.

TABLO : III

Avrupanın Bazı Ülkelerinde Aktif Nüfusun Faaliyet Dallarına
Göre Dağılımı (1950 ve 1960 Yıllarına Doğru)

— Yüzde Olarak —

ÜLKE	Yıl	Tarım Orman Avcılık Balıkçılık	Madencilik	İmalât s	İnşaat	Elektrik Su Gaz	Ticaret	Nakliyat Ulaş Entrepo	Hizmetler
F. Almanya	1950 ¹	22,1	3,3	30,8	8,4	0,7	9,9	5,3	17,4
	1961 ³	13,4	2,8	36,4	8,6	0,8	13,4	5,6	18,9
Bulgaristan	1956	64,1	15,9 ²		2,8	—	3,4	3,2	9,8
	1965 ³	44,4	27,3		6,2	—	4,7	4,5	12,7
İspanya	1950	48,9	1,6	17,6	5,3	0,5	6,5	3,9	14,1
	1960	41,3	1,7	21,9	7,1	0,7	7,8	4,6	13,9
Finlanda	1950	46,0	0,3	20,7	6,2	0,5	8,1	5,4	11,4
	1960	35,5	0,3	21,6	8,7	0,9	11,6	6,3	14,8
Fransa	1954	26,7	2,1	25,3	7,0	0,7	13,5	5,2	16,6
	1962	19,8	1,6	26,9	8,2	0,9	13,2	5,4	20,1
Macaristan	1949	52,8	1,8	19,1 ⁴	2,3	—	4,7	4,0	8,8
	1960	38,4	3,2	25,6 ⁴	6,2	—	6,7	6,1	10,4
İtalya	1951	40,0	22,8		7,1	0,5	20,5 ⁵	3,8	—
	1961	28,2	0,7	26,5	11,6	0,6	24,7 ⁵	4,8	—
Hollanda	1947	19,3	1,3	24,0	7,0	1,0	14,1	6,2	20,4
	1960	10,7	1,5	29,9	9,7	1,1	16,2	6,9	23,5
Polonya	1950	57,1 ⁶	18,8 ⁷		4,2	—	5,2	3,8	10,2
	1960	47,7 ⁶	23,3 ⁷		5,7	—	5,8	4,8	12,7
İngiltere	1951	5,3	3,7	37,3	6,3	1,6	14,0	7,6	23,6
	1961	3,8	2,9	34,8	6,7	1,6	15,6	6,9	24,4
İsveç	1950	20,3	0,5	31,6	7,9	0,9	13,0	8,1	17,0
	1960	13,8	0,7	34,2	9,1	1,1	13,5	7,5	19,8
Türkiye	1955	77,3	0,5	6,0	1,6	0,1	2,8	1,6	4,1
	1965	71,8	0,6	6,9	2,6	0,2	3,0	2,1	5,9
Yugoslavya	1953	66,8	1,4	10,7	3,1	—	3,1	2,1	7,0
	1961	56,9	1,7	16,5	3,8	—	3,2	3,0	8,7

Kaynak : B. I. T. : Annuaire des statistiques du travail, pour diverse années.

- (1) F. Almanya'ya ait olan veriler, Batı Berlin ile Sarre mntıkasını da kapsamaktadır
- (2) Elektriği ihtiva etmektedir.
- (3) 1965 nüfus sayımında yer alan % 3 lük bir örnekleme tablosu rakamlarına dayanmaktadır.
- (4) Su, Gaz, Elektrik v.s.yi kapsamaktadır.
- (5) Hizmetler dahil.
- (6) Deniz balıkçılığı dahil değildir.
- (7) Elektrik Gaz, deniz balıkçılığı dahildir.

III, Nolu tablo, «Colink Clark'ın», kalkınan ekonomilerde aktif nüfusun, «Primaire'den, «Secondeaire'e oradan da «Tertiaire'e doğru aktığını tesbit eden analizlerine uygun bir gelişmeyi yansıtmaktadır. Sektörler arası bu mobilite, ekonomik düzlemde, sektörlerin değişen yapısı doğrultusunda yeni bir dinamizm doğurmaktadır. Örneğin endüstriye geçmek için, tarımı terkeden işgücü, aynı zamanda ailesel kesimde, de bir ekonomik faaliyet daralmasına, fakat buna karşın piyasada faaliyet artışına sebep olmaktadır. Çünkü kırsal bölgelerde mevcut olan aktif nüfustaki mutlak veya nisbî azalmalar, ekonomik faaliyetin aile çerçevesinde ceryan ettiği bu kesimde üretim doğal olarak daralır. Buna karşın piyasada üretilen mal ve hizmetler arzıda artar.

Strüktürel değişmeyi yansıtan 3 Nolu tablounun ortaya koyduğu en belirgin çizgilerden biride, tarım sektöründe yer alan aktif nüfusu oranında meydana gelen azalmalardır. Hiç şüphe yoktur ki bu azalmanın sınırları ülkeden ülkeye değişmesine rağmen uygulama sonuçları bu oluşumun, Kuzey Amerika ile Batı Avrupa ülkelerinde, diğer Avrupa ülkelerine oranla daha düşük seviyelerde seyretmekte olduğunu göstermektedir.

Tarım sektöründe yer alan aktif nüfusun oransal azalımının temel nedeni, tarım makinalaşması, gübrelemenin yaygınlaşması ve çok çeşitli tarım tekniğinin uygulanması sonucunda çalışanların başına, verimin hızla yükselmesidir. Diğer yandan, eskiden tarımsal işletmelerde yapılmakta olan bir çok gıda maddesinin, modern mekanize metodları sayesinde, gıda endüstrisinde yapılması, sonra bir çok yiyecek maddeleri tüketiminin oransal olarak yavaş artması ve yükselen gelir hızını izleyememesi, tarım sektöründe verimlilik artışını frenlemiştir.

Madencilik dalında da global üretim, yavaş bir gelişme seyri izlemektedir. Avrupa ülkelerinin bir çoğunda dış ticarete, maden işlemleri, ekonomik faaliyetlerin, gerileyen bir kısmını teşkil etmektedir. Daha etkili bir kullanma ve kömür yerine petrol, metal maddeleri yerine plastik maddelerin kullanılması gibi ikame alanındaki gelişmeler sonucunda, ham madde ve «eski yakıt», tüketiminde düşmeler olmuş ve bu endüstri dalları gerilemiştir. Yeni teknik metodların kullanılması ve makinalaşmaya gitmenin sonucunda, maden endüstrisinde istihdam hacminde daralmalara sebep olmuştur.

İmalât sanayiinde, çalışan iş gücünün, hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde biraz artmış olmasına rağmen, istihdam hac-

mindeki oransal artış tarım sektörünü terkeden ve daha çok hizmet kesimine kayan aktif iş gücüne nazaran zayıftır (4).

Bu son nokta, özellikle gelişmiş ülkeler bakımından, imalât sanayiinin gelecekte ortaya çıkacak «munzam» istihdam için çok geniş olanaklar yaratabileceği konusunda, şüpheler doğurabilecek niteliktedir.

Fakat özellikle, ulusal gelirden meydana getirdiği önemli artışın, ekonominin diğer sektörlerinin ürettiği mal ve hizmete karşı, yarattığı yeni talep ile, imalât sanayiinin gelişimi, biri, ulaşım ve ticaret, diğeri, bütün global üretimin dağıtımını kapsayan yeni ekonomik faaliyetler yarattığı için, kendi sektörünün sınırları içinde icra edemediği büyük etkiyi, bu defa diğer sektörlerde yaratarak, kendi sektörü dışında iş yeri doğurarak, istihdam hacmini genişletmektedir (5).

İnşaat kesimi, gelişmiş ülkelerde, aktif nüfusun % 6-9 gibi giderek artan bir kısmını işgal etmekte ve daha büyük bir önem kazanacağı benzenmektedir. Bunun temel nedeni, yapım tekniğindeki, olağanüstü yavaşlıkta ve talebin sürekekle genişlemesinde yatmaktadır. Çünkü endüstrileşme, fabrika, entrepo, büro gibi sayısız yapılara muhtaçtır. Birde buna artan nüfusun eklediği yeni yapı ihtiyacı eklenmektedir. Kamu sektörünün okul, hastahane, dinlenme, eğlendirme, büro, yol gibi ihtiyaçlarında genişlemekte olan bu talebi dahada hızlandırmaktadır. Nihayet Avrupa'da zorunlu bir ihtiyaç olan şehirlerin modernizasyonu da inşaat endüstrisinin, daha uzun yıllar için dinamik bir faaliyet alanı olma niteliğini sürdürecektir.

(4) 1938-1954 yılları arasında, gelişmiş ülkelerde, temel maddelerin global üretimi, % 77 oranında bir artış, kaydetti, halbuki imalât sanayiinde ham madde tüketimi ise, ancak % 33 oranında bir artış kaydediyordu. Bak : G. A. T. T. : l'Evolution du commerce international (Genève, 1958). Sh : 43. Çok yakın geçmişin, bu konudaki donelerini, birleştiren istatistiki bilgiye sahip olunmamakla birlikte, öyle sanılmaktadır ki, ham maddelerin uluslar arası ticarete sağlamakta olduğu «katma değer», azalmağa devam etmektedir. Ham madde ihraç eden az gelişmiş ülkelerin bu konudaki şikâyetlerini hatırlatalım. IDEM : Le commerce international en 1966, (Genève, 1967), Sh : 43-46.

(5) Daha fazli bilgi için Ba : Walter GALENSON : «Le Développement économique et l'expansion le l'emploi par branche d'activité», Revue, internationale du Travail., (Genève, B. I. T.), vol. LXXXVII, no. 6, Haziran 1963, Sh : 563 ve devamı.

İktisaden gelişmiş ülkelerde transport dalı değişik nedenlerle azalan bir aktif nüfusa ihtiyaç göstermektedir. Bu dalda oldukça hızlı gelişen teknik ilerleme, çalışma verimini, büyük ölçüde artırarak, fazla iş gücü geliştirmeye gerek bırakmadı. Sonra yukarıda değindiğimiz, eski yakıt ihtiyacının yenilerle ikame edilmesi sonucu, yakıt ve hammadde nakliyatı azaldı, özel binek otomobillerinin artışı ise, yolcu taşıma oranının düşmesini büyük ölçüde etkiledi.

Buna karşılık, kommunikasyonda, yakın geçmişte kaydedilen dikkat çekici teknik gelişmeler sonucunda talep, produktiviteden daha büyük bir hızla büyümektedir. Bundan dolayı transport ve Avrupa ülkelerinin çoğunda bu sektörde istihdam gelişme halindedir.

Ticaret ve ona ilişkili olan bankalar, sigortalar, gayri menkul işler gibi dallarda son 50 yılda büyük bir gelişme göstermiştir. Ticaret ve bankalar, doğal olarak artan millî gelir doğrultusunda, endüstriyel gelişmeyi, çeşitlendirerek artan malî ve ticarî işlemleri karşılamak ve onlara cevap verebilmek için bu alandaki gelişmelere ayak uydurmaktadır. Biraz aynı nedenlerle, ve özellikle fert başına artan zenginlik dolayısıyla önem kazanan bireyler, sigortacılığı geliştirdi. Gayri menkulleri kapsayan işlemlerde, inşaatteki gelişimin doğal bir sonucu olarak gelişmiş ve bu eğilimi izlemektedir.

Bir çok ülkelerde bir seri yenileştirmeler - genel olarak, yönetim gayretlerinin otomasyonu, tanzimci, makinalarının kullanılması, süper marşelerin açılması, malî ve ticarî alanlarda çalışma olanaklarını genellikle sınırlamaktadır. Birleşik Krallık ve Fransa gibi ülkelerde, perakende satış yapan bir çok küçük mağazanın ortadan kalktığı görülmektedir. Banka ve sigorta şirketleri kendi hesaplarına, düzenleyici makinalar kullanarak, personel ihtiyacını azaltıp, kârlarını yükseltebilmektedirler. Az gelişmiş ülkelerle, şu son zamanlarda tüketim mallarını arttırmaya yünelen kollektivist ülkelerde, ticaret sektörünün, aktif nüfusun halen büyük bir kısmını işgal ettiği ve ileride de işgal edeceği sanılmaktadır.

Hizmetler sektörü, ekonomik faaliyetlerin, hemen hemen sınırsız ve çok çeşitli cinsten olanaklarını kuşatmaktadır : Sıhî hizmetler, eğitim, kamusal yönetim, eğlence, turizm (sürekli gelişen bir dal), ev-aile-kişi, hizmetleri, bu sektörün en büyük özelliği, insan gayretine ve yaratıcı zekâsına bir sınır tanımayan hizmetler üretim yapısında yatmaktadır.

Bundan dolayı istihdam yaratma bakımından hizmetler sektörü, gelişme halinde olan diğer sektörlerle nazaran daha vadedici gözükmektedir. Hizmetlerde sadece aile ve kişi faaliyetleriyle ilgili noktalarda istihdam, daralan bir eğilim göstermektedir. Geriye kalan dalların hepsinde ve özellikle makinanın insan gücünü ikâme edemediği eğitim ve tebabet dallarında, istihdam gelişme halindedir.

Buraya kadar, kısaca değinilen değişme ve gelişmeler, hızlı gidişlerini sürdürebilecekler mi? Yoksa belli bir noktaya eriştikten sonra, yavaşlayacak hatta duracaklarını? Şu anda zihinlerde beliren bu sorunun, berrak ve kesin cevabını vermeğe olanak yoktur. Çünkü şu anda çağımız, teknik ve bilimsel bir ihtilâlin, eşiginde bulunmakta olduğundan, bir ihtilâl ortamında, anılan bu gelişmenin duraklama sınırlarını ve gelecekteki yayılma alan ve olanaklarını, şimdiden net bir tarzda görüp tesbit etmek mümkün değildir. Bununla beraber, bütün bu gelişmelerin üretim metodlarıyla diğer ekonomik ilişki ve faaliyetler üzerinde etkisi olacağı kesine yakın bir tarzda tahmin etmek mümkündür. Bu koşullar sürdükçe, hiç kuşku yoktur ki, ekonomik strüktür, değişmeye hemde günümüzü damgalayan gidişten daha hızlı bir değişmeye devam edecek, belli ekonomik sektörler arasında paylaşılan aktif nüfusun dağılımı, hem sektörlerin bizatihi içinde, hemde sektörler arasında yeniden değişerek düzenlenecektir. Şunu hatırlamak gerekirken, Avrupa'da global olarak istihdam hacmi artmış olmasına rağmen, strüktürel değişiklik bazı nevi işlerde çalışan gruplar ve ya kişiler için -memurlar- tehlikeli, ciddî sorunlar yaratabilir. Bu değişikliklerden zarar görenleri, korumak ve yaratılan yeni iş ve mesleklerin gerektirdiği formasyonda personel yetiştirilmesi gibi noktalarda da yeni gayretlere ihtiyacı duyulmaktadır. (6)

B — Batı Avrupa Ülkeleri ve A.B.D. rinde Verimlilik

İşgücü mevcudunun hızla arttığı zamanlarda, ulusal üretimin artışı, büyük ölçüde verimliliğin artmasına bağlıdır. İşçi ve çalışma saati başına üretim artışı demek olan verimlilik, piyasa ekonomisine sahip Avrupa ülkelerinde 2. Dünya Savaşından sonra hem A.B.D. ne hemde savaştan önceki devreye oranla çok daha iyileşti. 4 nolu tablo, bazı Avrupa ülkeleri ile A.B.D. için saat başına düşen yıllık ortalama üretim artışını göstermektedir. Savaştan önce sa-

(6) «Evolution Technique et Progrés Social», Sh. 14-15, B. I. T. Genève, 1968.

dece İsveç, Norveç ve Danirmaka gibi ülkeler, bu alanda ancak A.B.D. rine yakın bir gelişme içinde idiler. Fakat, 1950 den beri, İngiltere dışında, piyasa ekonomisine sahip, kalkınmış ülkelerin hepsi, A.B.D. lerinden daha hızlı bir verimlilik gerçekleştirme olanağı buldular.

TABLO : IV

**Avrupanın Bazı Ülkeleri ve A.B.D. lerinde Çalışma Saatine İsbet Eden Yıllık Ortalama Üretim Artışı (1870 - 1960)
(Yüzde Olarak : %)**

Ülke	1870 - 1913	1913 - 1950	1950 - 1960
F. Almanya	2,1 ¹	0,9	6,0
Belçika	2,0	1,4	2,5
Danimarka	2,6	1,5	2,9
Fransa	1,8	1,6	3,9
İtalya	1,2	1,9	4,1
Norveç	1,8 ¹	2,4	3,9
Hollanda	1,1 ²	1,1	3,7
İngiltere	1,5	1,7	2,0
İsveç	2,7	2,0	3,5
İsviçre	1,6 ³	1,9	4,2
A. B. D.	2,4 ¹	2,4	2,4

Kaynak : Angus MADDİSON : Economic Growth in the West (Lonres, Allen, Unwin, 1967), sh. 37.

(1) 1871 - 1913.,

(2) 1900 - 1913.,

(3) 1890 - 1913.

1950-1965 yılları arasını kapsayan devre, ve 1970 yılı için yapılan projeksiyonlar, yurt içi üretim, istihdam ve verimlilik artışını da 5 nolu tablodan izlemek mümkündür.

5 nolu tablo, piyasa ekonomisine sahip bazı Avrupa ülkelerinde, yurt içi üretim artışının hangi ölçülerde verimliliğe dayandığını da belirtmektedir. İstihdam gelişimi hızı ne olursa olsun, dahili üretim artışının büyük bir kısmı, işçi başına düşen üretim artışı dolayısıyla gerçekleşmiştir (7). Aynı tarzda ulusal projeksiyon-

(7) Bununla birlikte verimlilik artışı, işgücü arzındaki artışlarla da ilgilidir. -5 nolu tabloda izlenebileceği gibi. Nations Unies, Commission économique pour l'Europe : Some Factors in Economic Growth in Europe during the 1950 (Genève, 1964), chap, II. Sh. 38 - 39.

lar da, dahili üretim artışının özellikle verim artışından ileri geldiğini belirtmektedir.

TABLO : V

**Piyasa Ekonomisine Sahip Bazı Avrupa Ülkelerinde
Yurt İçi Üretim, İstihdam ve Verimlilik Artışı**

— Eski Artış Oranı, Projeksiyon; Yüzde Olarak —

Ülke	Dönem	Yıllık Artış Oranı		
		G. S. Dahili Üretim	İstihdam	İşçi Başına
F. Almanya	1952 - 1965	6,2	1,6	4,5
	1966 - 1970	3,5	—	3,5
Belçika	1953 - 1965	3,7	0,6	3,1
	1966 - 1970	4,0	0,8	3,2
Fansa	1953 - 1965	5,0	0,3	4,7
	1966 - 1970	4,8	0,7	4,1
Yunanistan	1952 - 1966 ¹	6,0	0,8	5,2
	1968 - 1973	8,4	1,0	7,1
İtalya	1952 - 1965	5,4	1,1	4,3
	1966 - 1970	5,0	0,8	4,1
Portekiz	1953 - 1966 ²	5,0	0,2	4,8
	1968 - 1973	7,1	0,5	6,6
Birleşik Krallık	1952 - 1964	2,7	0,6	2,1
	1965 - 1970	3,8	0,5	3,2

Kaynak : Nations Unies : Economic Survey of Europe in 1967 : The European Economy in 1967 (New York, 1968), Chap, I, Tablo : 20, Sh: 62 - 63.

(1) İstihdam için : 1951 - 1965.,

(2) İstihdam için : 1950 - 1967.

C. VERİMLİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

a) Beşerî Yatırım

Verimlilik özellikle, bilimsel ve teknik gelişmenin bir sonucu olduğuna göre, bu gelişmelerin yaratıcısı ve öncüsü olan insan gücüne yapılacak yatırımın önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Eği-

tim, meslekî formasyon, sihhî bakım ve kişinin diğer bilgi ve istidatlarını geliştirmek gibi alanları kapsayan bu yatırımlar, kişilerin sosyal ve bireysel, gelişmelerini sağlayarak, bilgilerini geliştirerek, bilim adamı ve araştırmacıların sayısını çoğaltarak, çeşitli mesleklere sahip diğer kişileride yeni yaratış ve buluşlara yöneltecektir. İnsan gücünü yetiştirmek doğrultusunda yapılan bu yatırımlar, aynı zamanda yeni organizasyon ve yeni üretim şekilleri bulup uygulayan kadrolar yetiştirmeye, işçileri, nitelik ve kapasitelerini geliştirerek, onları daha etken birer üretici yapmağa ve geleceğin daha kompleks gayretlerine hazırlamağa da hizmet ederek yararlı olmaktadır.

b — Diğer Üretim Unsurlarının Daha İyi Kullanılması

Verimliliğin artışı, aynı zamanda, geniş ölçüde diğer üretim faktörlerinin de iyi kullanılmasına bağlıdır. Bunun için her şeyden önce, işçilerin, zamanlarının ve kapasitelerinin en iyi kullanıldığı faaliyet dallarında verim artışı görülmekte ve bu hususun sağlanması yönünde sürekli gayretler sarfedilmektedir. İş gücü, verimliliğinin, düşük olduğu tarım ve diğer faaliyet alanlarından çekilerek, yüksek olduğu endüstri ve hizmetler sektörüne kaydırılması ekonomik gelişmeye büyük ölçüde hizmet etmiştir.

Son 20 yılda, uluslar arası ticaret alanında bulunan bazı engellerin kaldırılması, A.B.D. lerine avantajlı olduğu dallarda mal ve hizmet ihracatını artırmak ve bunlarla ilişkili olan kaynaklarını daha iyi kullanmak olanağını sağlamıştır.

Genişleyen piyasa ve pazar, üretimi teşvik etmiş, düşük maliyetlerle seri halinde mal üretimine olanak vererek verimliliğin iyileşmesine hizmet etmiştir. Bu gelişmeyi tahrik eden, destekleyen, iki faktörden biri, global talebi artıran ve Avrupa'da 2. Dünya savaşından sonra oldukça ve sürekli yükselen gelir seviyesi; ikincisi farklı ekonomik yapıya sahip Avrupa ülkeleri arasında görülen ulusal piyasaların (piyasa-pazar bütünleşmesi) entegrasyonudur.

Avrupada'ki iktisadî entegrasyonlara geçmeden önce, bazı Avrupa ülkelerile, Kuzey Amerika ülkelerinde kişi başına düşen millî geliri, Türkiye, İspanya ve Yunanistan'ın, 1960-1966 yıllarında sektörlerle göre üretim yüzdesine değinelim.

TABLO : VI

c — Bazı Avrupa Ülkeleri ve Kuzey Amerika'da Kişi Başına Düşen Yıllık Millî Gelir

(Dolar Olarak, 1968 Yılı)

Ülke	Milli Gelir	Ülke	Milli Gelir
A. B. D.	3.840 \$	Belçika	1.910 \$
İsveç	2.730 »	Avusturya *	1,380 »
Kanada	2.670 »	İtalya	1.180 »
İsviçre	2.480 »	İspanya	770 »
Danimarka	2.320 »	Yunanistan	690 »
Norveç	2.020 »	Yugoslavya *	590 »
F. Almanya	2.010 »	Portekiz *	430 »
İngiltere	1.910 »	Türkiye	290 »

Kaynak : L'Observateur de L'O.C.D.E..., no : 32. Şubat, 1968.

Yukarıda, Avrupa ülkelerinde fert başına düşen yıllık millî gelir payının artmakta olduğuna işaret ettik. VI, nolu tabloda yer alan rakamlar, fert başına 1968 yılında düşen yıllık gelir seviyesini göstermektedir. Bu gelişim hızı hakkında bir fikir verebilmek için sadece bir kaç ülkenin 1966 daki durumuna bir göz atmakla yetinelim : 1960 da Avusturya'da fert başına düşen gelir, 880 \$ iken, 1966 da 1380 ve Danimarka da ise 1960 da 1300 \$ iken 1968 de 2320 ye, Norveç'te, 1260 \$ dan 2080, İsveç'te 1680 \$ den 2730 a, İsviçre'de 1600 den 2480 ne Portekiz'de 290 dan (1960) 430 (1966), İngiltere, 1380 \$ den 1910 dolara yükselmişlerdir.

* Yugoslavya 1967 yılı için 550. 1968 için 590 \$.
Ticaret Bölgesi) yayınları.

* Avusturya ve Portekiz rakamları 1966 yılı içindir. E.F.T.A. (Avrupa

d — Üç Güney Avrupa Ülkesinde Sektörlere Göre Üretim (1960-1966)

TABLO : VII

Yunanistan, İspanya ve Türkiye'de Değişik Sektörlere Göre Üretim (1960 - 1966)
(Yüzde Olarak)

Ülke	1960 ta G. S. Dahili Üretimde Payı %	Gelişme Hızı			G. S. Dahili Üretime Katkı			
		1960 - 1965 ^a	1965	1966	1960 - 1965	1965	1966	
Yunanistan								
	Tarım	27,5	6,2	3,7	2,0	20	13	6
	Endüstri	22,3	8,7	9,2	14,3	23	27	41
	İnşaat	5,7	10,6	12,9	10,1	8	10	8
	Hizmetler	44,5	8,7	8,1	7,4	49	50	45
	Toplam : G. S. D. H.	100,0	8,2	7,5	7,7	100	100	100
İspanya								
	Tarım	25,7	2,3	2,8	8,3	7	7	19
	Endüstri	30,4	9,2	10,8	10,7	37	38	38
	İnşaat	4,1	10,7	11,0	8,3	6	7	5
	Hizmetler	39,8	9,5	8,3	6,6	50	48	38
	Toplam : G. S. D. H.	100,0	7,7	8,4	8,2	100	100	100
Türkiye								
	Tarım	43,4	1,3	— 3,8	8,5	12	— 28	36
	Endüstri	15,5	6,9	8,9	10,0	26	39	22
	İnşaat	6,5	3,3	8,5	9,4	5	13	6
	Hizmetler	34,6	6,9	8,0	7,8	57	76	36
	Toplam : G. S. D. H.	100,0	1,2	4,6	8,4	100	100	100

Kaynak : Etude sur la situation économique de l'Europe en 1966, Nations Unies, Ch, I, Sh : 22.

a) İspanya için, 1960-1964.

VII, nolu tablounun, yansıttığı göstergeler, anılan 1966 yılında adı geçen üç ülkede meydana gelen gelişmeler, kalkınmış Batı Avrupa ülkelerine kıyasla, oransal olarak, daha hızlıdır. Zira 1966 yılında diğer Batı ülkelerinde kalkınma hızı daha yavaştı. Türkiye bakımından önemli gözüken durum şudur : Makro analiz düzeyinde Türkiye, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'dan bile -6 ve 7 nolu tablolardan izlenebileceği gibi-, fert başına düşen millî gelir ve ekonomik strüktür bakımından, Avrupa'nın en geri memleketi durumundadır.

Avrupa'nın endüstriyel Batı ülkeleri bir yana, Türkiye, Yunanistan ve İspanya'ya nazaran bile daha az sanayileşmiş bir ülkedir. Bu sonucu doğuran temel neden, Türk ekonomik yapısında tarım sektörünün hakim durumda olmasıdır. Bundan dolayıdırki, ekonomik faaliyetler ve ekonomik kalkınma, adı geçen diğer ülkelere nazaran, Türkiye'de daha çok tarım sektörüne «tabî»dir. 1966 yılında Türkiye'de tarımsal üretim artış hızı % 8.5 a varmıştır. Tarım sektörü yapısal hakimiyeti dolayısı ile, kalkınma hızını tayin ve tesbit etmektedir. Nitekim bu sektörde tabiat şartları doğrultusunda iyi veya kötü bir üretim idrak edilmesi koşulu, kalkınma hızını düşürüp, yükseltmektedir. 1966 ve 1968 yılında Kalkınma Plânlarının tesbit ettikleri % 7 lik kalkınma hızının gerçekleşmemiş olmasında, hakim fakat istikrarsız olan tarım sektörünün etkisi büyüktür. Ve sektörel alanda, tarım sektörünün hakimiyeti, diğer sektörlerin ve özellikle endüstri sektörünün lehine zayıflatılmaz, bir başka deyişle G.S.M. Hasılda tarımın ezici payı azaltılıp buna karşın endüstri sektörünün payını yükseltecek, strüktürel değişiklikler yapılamazsa, kalkınmış Batı Avrupa ülkeleri seviyelerine erişmek bir yana, komşu ve benzer durumda bulunan Avrupa'nın diğer Akdeniz ülkelerine bile, erişmek kolay olmayacaktır.

II. AVRUPA'DA İKTİSADÎ ENTEGRASYONLAR

[Economic Integration]

Dünya savaşından sonra, Avrupa'nın Doğu ve Batı kesimlerinde, ekonomik alanda, geniş çapta bir işbirliğini yansıtan faaliyetleri daha verimli sonuçlar almak amacıyla belirli çerçevelere alınarak, örgütlenmeye gidildiği görülmektedir. İlk zamanlarda, kapitalist ve kollektivist Avrupa ülkelerinde ayrı, ayrı görülen bu işbirliği ve bütünleşmeye gitme çabaları, son zamanlarda Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri arasında da ticarî ilişkileri artıracak yönde

bazı gelişmeler izlemiş ve ekonomik alana ilâveten (şu son Çekoslovakya olaylarına kadar), siyasal alandada, kendini sürekli dururan bir yumuşamaya bile sebep olmuştur.

Birbirlerini bütünleyen ülkeler arasındaki «Ekonomik Entegrasyonlar», hem üye ülkeler, hemde üye olmayan ülkelerin refah seviyesinin yükselmesine büyük yararları olabilmektedir. Tüm iktisadî faaliyetlerin motifi ve hedefi, refaha kavuşmak veya erişilmiş refah seviyesini, yükselterek sürdürmek veyahut da sadece sürdürmektir. «Bundan ötürü ekonomik entegrasyonlar» değerlendirilirken, bu bütünleşmeye dahil olan ve olmayan memleketlerin, refah seviyelerine yapacakları etkilerin olumlu veya olumsuz, bütün yönleri, ölçü olarak alınarak yapılmalıdır. (8)

Piyasa ekonomisine sahip, Avrupa ülkelerinde şu anda, ekonomik işbirliği düzleminde bir dizi kurumlar mevcuttur. Bu güne dek, bu alandaki en büyük başarı, dış ticaret konusunda yer alan engellerin bertaraf edilmesinde kaydedildi. Bu alandaki örgütlenmenin, Avrupa'daki en önemlileri, ikisi batıda, biri Doğu'da olmak üzere üç iktisadî entegrasyon işbirliği söz konusudur. Bunları kısaca özetlemekle yetineceğiz.

A) AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (C.E.E.)

Avrupa Ekonomik Topluluğu (A.E.T.), 1958 yılında Roma'da F. Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan anlaşma ile doğmuştur. (9) Gerçekte 9 Mayıs 1950 de Schuman'ın «Avrupa Birleşik Devletleri», gibi siyasal bir bütünleşmeyi hedef alan deklarasyonunun, zorunlu ve temel olan ekonomik aşamasını teşkil ediyordu.

Avrupa Federasyonuna yolları açmak ve amacı Birleşik Avrupa Devletleri şeklinde siyasal bir bütünleşmeye doğru gitmek olan A.E.T luğunun ilk hareket noktası, ekonomik birlik ve bütünleşmesini gerçekleştirmek olmuştur. Uluslar arası ekonomik ilişkilerde bir nevî ihtilâl sayılan bu gayretlerin, başarıyla sonuçlanması şu iki temel varsayıma dayanmaktadır: 1) Gümrük birliği, 2) Üye ülkelerin izledikleri iktisat politikalarının, her yönden ahenkleştirerek tutarlılığın sağlanması.

(8) B. Balassa, The Theory of Economic Integration. London, 1965. Sh : 9 - 10.

(9) Ayrıca önce Yunanistan, Sonra Türkiye A. E. T. ile ortaklık anlaşması imzalamışlardır.

1) Gümrük Birliği : Ekonomik Topluluğun teşkil ettiği 2790 km lik sınırlar dahilinde, ticareti sınırlayan bütün engelleri ortadan kaldırmak. Ulusal sınırlar içinde bulunan rahat ekonomik ilişkileri, bu defa üye ülkeler -uluslar arası- arasında gerçekleştirmek. Bu amaçla üye ülkeler arasında, bütün üretim faktörleri (mal, kapital, işgücü), serbestçe seyredebilecektir. Bu 1. noktayı büyük ölçüde gerçekleştikleri kabul edilen A.E.T. üyeleri, 2. nokta olan, iktisadî politikalarının bütün yönlerini, biri değeri ile ahenkleştirdikleri, tutarlı hale getirdiklerini iddia etmek mümkün değildir. Bu 2. ci aşamada yapılması gerekli daha çok iş vardır. Aralarındaki gümrük sınırlamalarını ve ithalât kontenjanlarını 1970 yılına kadar aşamalı olarak kaldırmayı kabul eden A.E.T. üyeleri, birlik dışındaki üyeler için ise ortak bir ticaret politikası izlemektedirler.

a) A.E. Topluluğunun Gücü

Topluluğun ekonomik gücünü belirtmek için, diğer ülkelerle de bir mukayese yapmağa elverecek bir kaç göstergelyi VIII nolu tablodan izlemek mümkündür.

TABLO : VIII

A. E. T. Ülkeleri A. B. D., Rusya ve İngiltere

Bazı Ölçüler (A. E. T.)		İngiltere	A. B. D.	Rusya
Yüz ölçümü bin km ²	1.165,9	224	7.827	22.403
Nüfus (Milyon)	184*	53	186	221
Çelik Üretimi, 1962, milyon ton	72	20	91	76
Çelik Tüketimi (1961), kişi başına kg.	358	389	490	325
Enerji tüketimi brüt kişi başına 1961 (ton yağa eşit olarak)	2,6	4,9	8	2,9
Araba üretimi (1962) milyon olarak	4,831	1,675	6,644	0,578
Tahıl üretimi (milyon ton olarak) 1961-1962 ortalaması	53	9	169	128
Et üretimi, milyon ton [1961 — 1962] ortalaması	9	2,3	18,2	8,4
Et üretimi (milyon ton) 1961	65,9	12,5	56,9	62,6

Kaynak : C. E. E., Yayınları, 1963 - 1966*.

Şu son yıllarda A.E.T., ülkeleri, dünyanın, ekonomik faaliyetler bakımından en dinamik bölgesini teşkil etmektedirler.

Topluluğun, global üretimi, 1958 yılına kıyasla 1964 te % 40 oranında bir artış kaydetmiştir. Aynı zaman süresinde, üretim A.B.D., rinde % 30 ve İngiltere'de % 22 oranında bir artış göstermiştir.

b) Millî Gelir Artışı

A.E.T, ülkelerinde, millî gelir artışı, doğal olarak, bütün toplulukta 1958 yılında, 125,7 Milyar Dolar olan toplam millî gelir, 1963 te 196,6 Milyar Dolar'a yaklaşmıştır. 1958 de Almanya'da 42,9 Milyar \$ olan millî gelir, 1963 te 72,6 Milyar \$ a, aynı yıllarda Fransa'da 44,9 Milyardan, 60 Milyar \$ a, İtalya'da 21,6 Milyardan, 35,5 Milyar \$ a, Hollanda'da, 7,8 Milyar \$ dan 11,6 Milyar \$ a, Belçika'da 8,6 dan 11 Milyar \$ a bir yükseliş göstermiştir. 1958 yılında kişi başına altı ülkede ortalama olarak 934 dolar olan gelir, 1709 dolara yükselmiştir.

Ortak pazar komisyonu, tarafından yayınlanan ve 1967-1968 dönemini inceleyen bir raporda, topluluğun son on yılda dünya ticaretine ne çapta büyük bir katkıda bulunduğu belirtilmektedir: gümrük engellerinin bertaraf edilmesi, yalnız Avrupayı değil, fakat dünya ticaretini de olumlu yönde etkilemiştir. Üye ülkelerin, ticaret hacminde, son on yılda görülen artış % 250 oranındadır. Üyelerin aynı süre içinde, diğer ülkelerle olan ticaretide iki misline yükselmiştir.

1958/1963 yılları artışı ülkelere göre global ve kişi başına yüzde olarak ise şöyledir :

Ülke	Global %	Kişi Başına %
F. Almanya	51	42
Fransa	58	48
İtalya	65	60
Hollanda	42	33
Belçika	28	25
A. E. T.	% 53	% 46

c) A.E.T. Ülkelerinde G.S.M.H. nin Artış Hızı

TABLO : IX

A.E.T. Ülkelerinde G.S.M.H. nin Artış Hızı (10)

Yıllar	Fransa	B. Almanya	İtalya	Hollanda	Belçika
1962	6,6	4,2	6,2	3,8	5,9
1963	5,2	3,5	5,5	3,7	4,5
1964	5,9	6,6	2,8	8,8	6,9
1965	4,2	5,2	3,5	5,3	3,5
1966	4,9	2,3	5,5	2,5	2,7
1967	4,4	-0,1	5,5	5,0	2,2

Kaynak : O. S. C. E. et statistik nationales.

d) A.E.T. Ülkelerinde Aktif Nüfusu Sektörel Dağılımı

Nüfus artışını ve aktif nüfusun sektörler arasındaki dağılımını etkileyen, belirleyen, etkenler çeşitlidir. Aktif nüfusun gelişiminde ekonomik etkenlerin büyük bir rol oynadığı kabul edilmektedir. A.E.T., ülkelerinde, aktif nüfus, 1966 yılında 74,3 milyon kişiye varıyordu. Aktif nüfusun, 1960-1966 yılları arasındaki gelişimi ile çeşitli sektörler arasındaki dağılımını, X nolu tablo yansıtmaktadır. (11)

TABLO : X

Sektörlere Göre A.E.T., Ülkelerinde Toplam Aktif Nüfusun Dağılımı

Sektörler	Sayı 1960	(Bin Olarak) 1965	Her Sektörün Önemi 1960	% Olarak 1965	Yıllık Ortalama Artış Yüzdesi 1960 - 1965
Tarım	14.210	11.873	19,6	15,9	-4,4
Endüstri	30.367	32.465	42,0	43,5	1,3
Hizmetler	27.791	30.345	38,4	40,6	1,8
Toplam	72.368	74.638	100,0	100,0	0,6

Kaynak : Prévisions de l'évolution économique dans la C. E. E, Jusqu'en 1960 (rapport d'avril 1966).

(10) Problèmes Economiques, Sh : 7, 1. Ağustos. 1968., La Documentation Française.

(11,12) Problèmes Economique, No. 1.086, Sh : 5-6, Ekim, 1968, La Documentation Française.

X, nolu tablonun gösterdiği gibi, global nüfusa oranla, aktif nüfus bir gelişme kaydetmiştir. 1966 yılında, aktif nüfus, global nüfusun % 40 nı temsil ediyordu. Bu oran, düşüşte süreklilik gösteren bir harekette iyi bir aşama telâkki edilebilir. (12)

XI, nolu tablo ise, Topluluğa dahil her ülkenin toplam nüfusunu ve aktif nüfusunun ekonomik sektörlere dağılışı oranını ve işsizlerin nisbetini ortaya koymaktadır.

TABLO : XI

**Üye Ülkelerde Nüfus, Aktif Nüfusun Sektörel Dağılımı
(1965 te % Olarak)**

Ülke	Toplam Nüfus 1.1.1967 -Bin-	Tarım	Endüstri	Hizmetler	İşsizler	Toplam
F. Almanya	59.793	11	49	39	1	100
Belçika	9.556	6	45	47	2	100
Fransa	49.650	18	39	42	1	100
İtalya	52.150	25	39	32	4	100
Lüksemburg	333	14	45	41	—	100
Hollanda	12.535	9	42	48	1	100
İngiltere	54.896 ¹	3	47	47	1	100
A. B. D.	196.920 ²	6	31	58	5	100

Kaynak : Statistiek de base de la Communauté, 1966. 1, 2, l'O. C. D. E., Şubat 1968, Sh: 21.

e) Mal ve Hizmet Değişimi

Ortak Pazar'ın gerçekleşmesi, üye ülkeler arasındaki ticarete olağanüstü gelişmeler yarattı. 1958 de 1967 ye kadar geçen devrede topluluk arası değişim, 6.790 milyon Dolardan, 24.160 Milyon Dolara yükselerek, (ithalât esasına göre), üç misli bir artış göstermiştir. İthalât, İtalya'da % 392, Fransa'da % 262, Almanya'da % 199, Hollanda'da % 172 lik bir artış kaydetmiştir. Oysa ihracat, İtalya'da % 454, Fransa'da % 314, Almanya'da % 232, Belçika-Lüksemburg'da % 221, Hollanda'da % 200 lik bir artış izlemiştir. Ve bu artış bir malüzerinde değil, çeşitli mal ve hizmetlerde birden gözükmektedir.

1960-1966 yılları arasında, üye devletlerden ithal edilen tarımsal üretimler, 942 Milyon \$ dan, 2.082 Milyona, kimyasal maddeler ise, 548 Milyondan, 1.4087 Milyona, makina ve ulaşım malları, 1.640 tan, 4.503 Milyon \$ ve diğer imalât sanayiî üretimi, 2.895 M, dan 6.635 Milyon \$ a yükselmiştir. (13)

Üye ülkelerin global ticaretinde, A.E.T nin, ihracat ve ithalât payı, 1958 de % 33 iken 1966 da % 44 de yükselmiş ve üye ülkeler arasında sıklaşarak gelişen ticaret, diğer üçüncü ülkelerle de, sürekli ve muntazam olan ilişkilerin, gelişmesine de engel teşkil etmemiştir. Diğer yandan, bir ekonomik topluluk kuran altı devletin kendi sınırlarına kapanarak, uluslar arası ticaretin gelişmesine engel olacakları yönündeki tahmin ve korku da, geçen uygulamanın gösterdiği gibi gerçekleşmemiştir. Çünkü sürekli gelişmeye açık bir çağda ve dünyada, «kendi kendine yetme», politikası izleme gibi kısır bir politika kabul edilecek bir yol değildir. Zira dünya ölçüsünde, ticaret ve değişim, ekonomik gelişme için zorunludur. Nitekim uluslar arası ticarete, A.E.T nin payı giderek artmaktadır. 1958 de dünya ticaretinde payı, % 17,1 olan A.E.T, 1963 te bu payını, % 20'ye çıkarmıştır. Aynı yılda, A.B.D. lerinin payı, % 13,4, İngiltere'nin ise, % 10,8 idi. 1967 yılında 30,7 Milyar Dolarlık bir ithalât, 31,6 Milyar Dolarlık bir ihracatla A.E.T., luluğu, uluslar arası ticarete birinci derecede bir güç haline gelmektedir. (14)

Az gelişmiş ülkelerle ticarete gelince; bilindiği gibi, ham madde ile gıda maddelerinin, dünya ticaretine, oransal bir azalmağa maruz kalması sonucunda, bu maddelerin ihracatçısı olan iktisaden az gelişmiş ülkelerin, uluslar arası değişimdeki payı giderek düşmüş ve 1958 de % 27 iken, 1966 da % 21 re inmiştir. Dünya ihracatı, anılan devrede % 75 oranında bir artış gösterirken, az gelişmiş ülkelerinki ise, sadece % 46 oranında bir artış gösteriyordu. Bu koşullar içinde, 1958-1966 devresinde İ.A.G. Ülkelerin, A.E.T. üyelerine olan ihracatının % 72 gibi, Dünya ihracatı artışına yakın bir yükselme göstermiş ve Topluluğa olan ihracat artışı, % 22,3 ten, % 24,4 e yükselmiştir. (Oysa, dünyanın diğer gelişmiş bölgelerine yapılan ihracatta azalmalar meydana gelmiştir). (15)

(13,14) Problèmes Economique, no. 1.076, Sh : 8-9, 15. Ağustos, 1968. Documentation Française.

(15) a. g., Problèmes Economique, Sh : 8-9,

Mali alandada, İ.A.G. Ülkelere, A.E. Topluluğu'nun yaptığı borç ve hibeler, 1961 de 1 Milyar 278 Milyon Dolara yükseliyordu, A.B.D. lerinin ise aynı devredeki yardımları, 1 Milyar, 526 Milyon Dolar idi.

Buraya kadar anılan bir kaç rakamın gösterdiği gibi, A.E.T. luğunun doğması, yalnız üye devletler arasında değil, fakat, diğer üçüncü devletle de yapılan ticaretin gelişmesine hizmet etmiştir.

1962 de hızlı bir gelişim düzlemine girmiş olan A.E.T. luğu, 1963 yılı başından beri, üye ülkelerin hemen, hemen hepsinde, enflasyonist baskılar görüldü. 1961 yılında Markın reevaluasyonuna rağmen B. Almanya bu baskının ağırlığını duyurmağa başlayarak, tedbirler almağa koyuluyor. Hollanda ve İtalya, likidite artışını frenledi. 1963 te İtalya dış ödemeler bilânçosundaki açıkları, kapatmak amacıyla dahili, global talep genişlemesini frenlemeğe yöneldi. Belçika, sınırlayıcı bir para politikası, uyguladı. Fransa ise, 1963 te, fiyat-kredi ve kamu maliyesini kapsayan bir stabilizasyon politikası yürüttü.

1964 ve 1964 te ülkelerin, durumunda düzelmeler duyulmağa başlandı. 1965 te Fransa ve İtalya'ya, A.E.T., ırı dışından gelen talepler, bu gelişmede bir motor etkisi yaptı.

Fakat güçlükler tekrar başladı, 1966 da B. Almanya, Hollanda ve Belçika'da, komşu diğer ülkelerden gelen talep artışlarının da etkisile, enflasyonist baskılar yeniden duyulmağa başladı. Yeni tedbirlere doğru yöneltti anılan ülkeleri. Batı Almanya'da bu devrede alınan frenleme tedbirleri, 1966 yılının ikinci ve 1967 yılının birinci yarısında bir gerilemeğe bile sebep oldu (1966-1967 arasında, F. Almanya'da G.S.M. Hasıla bir değişiklik göstermez). Bu konjonktürel düşüşün diğer üye ülkeler üzerindeki etkisi değişik ölçülerde duyulmağa başlanır.

1967 yılı sonları ile 1968 yılında düzeliş gelişmeğe başlayan, Alman ve İtalyan ekonomik durumlarına karşın, dahili global talebin mütevazi ölçüler içinde geliştiği Fransa ekonomisinde yeni güçlükler kendini duyurmağa başlar.

1962 den 1967 ye dek, A.E. Topluluğuna dahil ülkelerin, ekonomik, gelişmeleri ve dalgalanmaları analiz edildiğinde, ortaklığın sağladığı çok derğerli olanaklar yanında, bazı dezavantajları da birlikte getirdiği müşahede edilmektedir. Birleşik ekonomik kaplar haline gelen bu ortaklık ilişkilerinde diğer önemli bir husus, bir veya birkaç ülkede meydana gelen ekonomik gelişmeler

veya duraklama, gerilemeler, alınan ekonomik ve malî tedbirler karşısında diğer ülkeler duyarlılıkları oranında etkilemektedirler. Çünkü ortaklığa dahil olan bütün ülkelerde, güdülen iktisadî politikalar arasında gerekli tutarlılığı sağlayacak bir ahenk halen kurulamamış bulunmaktadır.

B — Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi — Serbest Değişim Anlaşması —

(E.F.T.A : European Free Trade Assosiatın)

Yukarıda ana hatları ve gelişmeleri ile değindiğimiz, A.E.T. luluğunun kaydettiği başarılar, bu topluluğa üye olmayan diğer Avrupa ülkelerini harekete geçirerek bir başka ekonomik topluluğun doğmasına yol açmıştır. 1958 de Stockholm'da toplanan, İngiltere, İsveç, Norveç, Danimarka, Avusturya, İsviçre, Portekiz, gibi 7 ülke «Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi», anlaşmasını imzalamıştır. 1960 yılından itibaren işlemeğe başlayan E.F.T.A., ya Finlandiya 1961 yılında katılarak, üye sayısını 8 e çıkarmıştır. Sekizler, altılar gibi bir gümrük birliği olmayıp sadece bir serbest ticaret anlaşmasıdır. Üye ülkeler kendi aralarında ortak bir gümrük indirimi kabul etmiş olmakla birlikte, topluluk dışında kalan diğer ülkelere ise diledikleri gibi hareket etme, gümrük tarifeleri uygulama hakkına sahiptirler. Sonra tarımsal ürünlerde bu anlaşma içinde mütalaa edilmiştir. 1 Temmuz 1961 de Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, üye ülkeler, aralarındaki gümrük resimlerini % 20 oranında bir indirim tabi tutmuş ve aşamalı olarak düşürülen bu nisbet, 1967 yılı başında «O» ra ulaşmıştır. Sekizlerdeki gümrüklerin sıfıra indirilmesi, böylece A.E. Topluluğuna tekaddüm etmektedir. E.F.T.A., nin, Ortak Pazar ülkelerinde diğer farklılıkları, üye ülkelerin, coğrafi mevkî, nüfus ve kültür yapıları bakımındandır. Altılar, sekizlere oranla, aynı zenginliğe sahip ve birbirlerine daha çok benzeyen homojen devletleri bir araya getirerek, ekonomik bir entegrasyonun, zorunlu kıldığı unsurlara daha çok sahiptirler. Oysa E.F.T.A., yı teşkil eden ülkeler, hem coğrafi farklılıklar, hemde ekonomik ve siyasal yapı farklılıklarına ilâveten fiziksel kopukluklar gibi dezavantajlara sahipler. İsviçre gibi zengin bir ülke yanında, Portekiz gibi oransal olarak fakir bir ülke toplulukta yan yana yer almaktadır.

Buna rağmen E.F.T.A. nin, son yayınlanan faaliyet raporlarında belirtildiği gibi, bu ülkeler ekonomik alanda başarılarla ulaş-

masını bilmişlerdir. «1960 yılından bu yana, üye ülkeler arasında ceryan eden dış ticaretin % 130 oranında bir artış kaydettiği belirtilmektedir. Yedi ülkenin global ihracatı, 1959 yılında 18 Milyar \$ civarında iken 1966 da 29 Milyar \$ a yükselmiştir. Üye devletlerden İngiltere'nin aynı dönemde ihracatı, 10 Milyar \$ dan 14 Milyar \$ a, İsviçre'nin ki : 1,7 Milyar \$ dan 3,3 Milyar \$ ra ve Portekiz'in ise, 290 Milyon \$ dan 690 Milyon dolara yükselmiştir.» Bu artışlarla topluluğu teşkil eden sekiz ülkenin, ihracat ve ithalâtının yıllık ortalaması % 11 gibi yüksek oranda bir artış göstermiştir.

Bir «Dış Ticaret Anlaşmasından», ileri gitmeyen bu topluluğu meydana getiren ülkeler ekonomilerinde hızlı bir gelişme idrak edilmiştir. Üye ülkeler arasında oransal olarak daha geri bir ülke olan Portekiz'in ekonomisinde dikkat çekici gelişmeler olduğu görülmektedir.

1966 yılında E.F.T.A. ya dahil ülkelerin, iktisaden geri kalmış ülkelere yaptıkları dış yardımın toplamı ise, 1 Milyar 375 Milyon \$ a yükselmiş bulunmaktadır.

Piyasa ekonomisine sahip Avrupa ülkelerinde yer alan A.E.T., ile E.F.T.A., nın, yakın bir gelecekte birleşerek, daha geniş buyutlu bir entegrasyona gireceği yönünde ümit besleyenler çoktur.

C — C.O.M.E.C.O.N. (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Kurulu)

Doğu Avrupa'nın, kollektivist ülkelerinde başlangıç tarihi, 1955 olan, fakat asıl 1960 da statüsü kabul edilen, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Kurulu (COMECON), gibi teknik bilimsel ve ekonomik alanda yepyeni ve önemli işbirliği örgütleri görülmeğe başladı.

Karşılıklı Ekonomik ve Yardımlaşma Kurulu olan COMECON, 1948-1949 da B. Avrupa ülkelerine başlayan «Marshall Plânı» yardımlarına, bir nevi misilleme olarak kuruldu. Fakat bu yeni kuruluş, S.S.C. Birliğinde «peyk» ülkelere direkt ve tek yanlı bir yardımı değil, bütün kollektivist Doğu Avrupa ülkeleri arasında, karşılıklı iktisadî yardımlaşmayı öngörüyordu.

Stalin yönetimi sırasında, COMECON, S.S.C. Birliğine, kuruluşu dahil diğer ülkeler üzerinde «ekonomik sömürme» olanağını verdiyse de, Sovyetlerin çok arzu ettiği «otarşik» bütünlüğü gerçekleştirilemedi. Polanya'daki liberalleşme ve 1956 Macaristan'daki başkaldırma olaylarından sonra, COMECON, daha çok ticarî işbir-

liği örgütü haline geldi. Bu durumu ile gerek E.F.T.A., gerekse, C.E.E., den daha az «Supranational» bir yapıya sahiptir. Daha çok üye olan S.S.C.B, Polanya, D. Almanya, Çekoslavakya, Macaristan, Bulgaristan, Mugalistan, (1962 ye kadar Arnavutluk) ve şu anda Romanya, ülkeleri arasında, iktisadî işbirliği faaliyetlerine bir «forum» teşkil etmektedir.

Bu yeni işbirliğinin hâkim temel özelliği; 5-20 yıl arasında değişen, uzun vadeli ekonomik kalkınma programları koordinasyonuna dayanan plânlamadır. Bu koordinasyon şu iki safhada yapılmaktadır. COMECON, ülkelerinin Plânlama Komisyonları Arasında, iki taraflı istişareler ile yine aynı örgütün çeşitli kesimlerinde yapılan çok taraflı istişareler. Daha yakın sayılabilecek bir tarihte COMECON'un, «Uygulama Komisyonu,» 1971-1975 dönemi için üye memleketlerin başlıca ekonomik faaliyet alanlarını kapsayan iktisadî koordinasyon programını inceledi.

COMECON, ayrıca, işgücü ve makina, tecrübe ve tekniklerinden değil yalnız daha iyi yararlanmayı sağlayan, fakat aynı zamanda, maliyeti de alabildiğine düşürmek olanağı veren, verimliliği arttıran ve malın kalitesi ile teknik yönetimleri düzelter, uluslar arası üretim ihtisaslaşmasına gidilmesini kolaylaştırıp sağlayarak, daha çok yakında, COMECON, çalışmalarının sıklet merkezini teşkil eden teknik ve bilimsel araştırmaları, koordine ederek ve uzun vadeli ticarî anlaşmalar hazırlayarak, iktisadî bütünleşmeyi, çeşitli şekillerde teşvik edip kolaylaştırmaktadır.

İster Doğu, ister Batı Avrupa ülkeleri arasında yeni ekonomik, endüstriyel ve teknik işbirliği şekillerinin doğması, gerçekleşmesi, son on yılın en önemli karakteristik ekonomik fenomenini teşkil etmektedir.

Amacı, işgücünden azami ölçüde yararlanmak, teknik gelişmeyi teşvik edip, yaymak en ilerlemiş endüstrilerin kaydettiği verimli tecrübeleri, diğer ülkelere duyurarak yaymak olan bu işbirliği, genel olarak ekonomik, teknik faaliyetle, ortaklaşa, güdülen üretim işlemlerinde kendini göstermektedir. Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri içindeki ve dışındaki gelişmeler ve ekonomik işbirliği, çok yararlı olabilir. Doğu Avrupa ülkeleri için özellikle teknik bir yarar sağlayan bu gelişmeler, Batı Avrupa ülkelerinde yeni pazarlar sağladığı ölçüde, ticari bir yarar sağlamaktadır.

1966 Ekim'inden beri, bilimsel, teknik ve sanayi işbirliği gibi alanlarda, hükümetler arası, 17 anlaşma yapılmış olduğunu hatırlar-

larsak konunun önemi daha iyi anlaşılmış olur. (16) Bu anlaşmalar, müşterek komisyonlar, fuarlar ve teknik sergiler açılmasını, «ihtira beratı,» alışverişini, inceleme ve araştırma organizasyonu, araştırmacı değişimi gibi ortak bir dizi diğer işlemleri de önermektedir. (17)

COMECON, «bölgesine dahil Doğu ülkeleri arasındaki ticaret geçen yıl, 1966 yılına nazaran büyük bir ilerleme göstererek değer itibarı ile % 9 bir artış kaydetmiştir». (18)

Son yıllarda iktisadî kalkınma programlarının hazırlanıp gerçekleşmesinde, uluslar arası işbirliğinin oynayabileceği rolün önemi, gittikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Buna rağmen, dünya ölçüsünde, bu yöne yönelme, uluslar ve uluslararası plânda ortaya çıkan ve çoğu kez «iktisadî» de olmayan bazı sert problemler yüzünden, oldukça sınırlı olmuştur.

D — İKTİSADÎ PLÂNLAMA

Batı Avrupa ülkeleri ekonomilerine son 20 yılın getirdiği yeniliklerden biri de iktisadî plânlama alanında kendini göstermektedir. Yapısı icabı, bir plâna vaz geçilmez bağlarla, bağlı olan kolektivist Doğu Avrupa ülkeleri yanında Batı Avrupa ülkeleri de II. Dünya Savaşından sonra özellikle Fransa'nın öncelik ettiği ihtiyarî (yol gösterici-indicative), bir plânlama tarzı kabul etmişlerdir. Bugün Batı Avrupa Blokunun 11 ülkesinde iktisadî kalkınma plânları vardır.

Avrupa'nın piyasa ekonomisine sahip ülkelerinde şu son 20 yılda, iktisadî politikanın hedefi ve en önemli sorunu, global talebin yüksek bir seviyede tutulması şeklinde özetlemek mümkündür. Devletin iktisadî faaliyetlere müdahale etme tarzı ve hacmi, ülkeden ülkeye değişmesine rağmen Batı Avrupa'nın her tarafında, malî ve parasal araçlarla, iktisadî faaliyetleri» tam istihdam seviyesinde tutmak amacıyla devletin müdahalesi kabul edilmektedir. Tam istihdam, ulusal piyasada, fiyat istikrarı ve dış ödeme-

(16) Bu neviden olan iki taraflı anlaşmalar, özellikle : İtalya ile Bulgaristan ve Romanya; Fransa ile Macaristan, Danimarka ile Bulgaristan; İsviçre ile Polonya, Benelux ile Macaristan; Hollanda ile Polonya, F. Almanya ile Romanya; İngiltere ile Macaristan, Polonya, Romanya ve S. S. C. B.

(17) Economic Survey of Europe in 1967, op. cit., Chap : II. Sh. 80.

(18) Yıllık Ekonomik Rapor. 1969, Sh : 20.

ler bilançosunun dengesi bütün ülkeler için iktisadî politikanın temel hedeflerini teşkil etmektedir (19).

Piyasa ekonomisinin, burada anmamız gerekli olmayan yanları ve işleyişi dolayısıyla, yalnız başına gerçekleştiremediği bu hedeflere ulaşmak ve piyasa ekonomisinin hatalarını bertaraf etmek üzere Batı Avrupa ülkeleri, kamu ve özel sektörüne öncülük ederek, ona yol gösteren ve özendiren «indicatif», plânlar, kabul etmişlerdir. Piyasa ekonomisine yeni bir unsur olarak giren ve giderek genişleyen devletin iktisadî faaliyetlere karışması-kamu sektörü harcamaları G.S.M. Harcamanın % 20-30 na erişmektedir—, piyasa ekonomisinin bazen iyi işlemeyen, bazen de tersine işleyerek bunalmalar yaratan çarklarını regülarize etmek, ekonomik faaliyetleri, konjonktürel dalgalanmalardan korumak ve ekonomik faktörleri en verimli tarzda kullanmak amacıyla bir plân zorunlu görülmüş ve bu yeni metodu başarı ile uygulayan Batı Avrupa ülkeleri, çok iyi sonuç almışlardır.

Doğu Avrupa ülkelerine gelince, II. Dünya savaşından sonra, ilk kalkınma aşamalarında (1945-1951), bu ülkeler birbirlerinin aynı, emredici «üniform», bir sistem ve plânlama uyguladılar. Burada ilk ve temel hedef, maddî kaynakları hızlı bir tarzda çoğaltarak, ulusal ekonomiyi inşa edip, sosyalizmi gerçekleştirmektir. Mümkün olan en yüksek kalkınma hızını gerçekleştirmek amacı ile, iktisadî kaynakları, ekonomik kalkınmayı tayin eden en önemli dallara, en isabetli seçilmiş projeler şeklinde yoğunlaştırarak yatırdılar. Başlangıçta uygulanan Plânlama metodu son derece merkeziyetçi idi. Endüstriyel teşebbüslerin yönetim ve yatırımlarında ferdi kararların yeri yoktu. Bu ekonomik üniteler için, üretim hedef ve şekillerini, plânlama ile yükümlü olan merkezi otoriteler belirliyordu. Piyasa verileri fiyat ve kalite mefhûmları ya bahis konusu değildi veya bunlardan bazıları, bazı ülkelerde 2., 3. derecede geliyordu. 1955 ve özellikle 1960 tan sonra yatırım kapasitesi ve üretim arttı, ekonomilerin strüktürü değişti ve hayat seviyesi, kolektivist ülkelerde oldukça yükseldi. Bu değişme ve gelişmeleri sonuçlandıran tarihten sonra, tüketim malları çeşitlenerek ve kalitesi yükselerek gelişme kaydetti. Böylece bu ülkelerde, «miktar» hedefine birde iyi kalite hedefi eklendi. Bu yenilikler ve tecrübeler Plânlamayı etkiledi.

(19) Evolution technique et progrès social : Problèmes et Perspectives Sh : 22. B. I. T. Genève, 1968.

Son zamanlarda sosyalist ülkelerde, ekonomik gestiyon ve plânlama alanında görülen (örneğin : S.S.C.B.'de LİBERMAN'ın önerileri), reformlar, başlıca şu noktalara yer vermektedir : 1) Merkezi Plânlamada ademî merkeziyete doğru bir gelişme, 2) Merkezi otoritelerin direktiflerin de bir gelişme, 3) Merkezi Plânlama Politikası, piyasa fiyatı, lokal ile merkezi teşebbüslerde, özendirme sistemindeki değişiklikler gibi alanlarda yeni ilişkiler doğdu ve gelişmeye başladı. Kısaca anılan bu gelişmeler, Doğu Avrupa ülkelerinde, halen devam etmektedir. Piyasa verileri, plân, fiyat ve merkezi direktifler arasında kollektivist sistemin esprisi içinde kalarak en iyi konbinezonu bulabilmek için etüdler yapılmaktadır. Ekonomik alandaki reformlara ilâveten sosyal ve humanist alanda da yep yeni gelişmeler görülmektedir. Son yıllarda işçi örgütlerinin teşebbüslerdeki rolü artmağa ve teşebbüslerin yönetimine işçilerin iştirakî daha açık ve demokratik olmaya da başlamıştır. (20)

III — Doğu Avrupa Ülkelerindeki Gelişmeler

Doğu Bloku ülkelerine, daha önce yaptığımız analizler dolayısıyla, yer ,yer değinmiş olduk. Analizlerimizi bitirmeden, bu ülkelerin durumu üzerinde biraz daha durmak, klobal bir görüş ve analizi bütünlemek bakımından zorunlu ve yararlı sayıyoruz.

A) Ekonomik Yapının Bazı Özellikleri :

Son 15-20 yıl, Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Doğu Avrupa ülkelerinde de, iktisadî kalkınma bakımından oldukça verimli geçmiştir. S.S.C. Birliği ile, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde sabit yatırımlar ve millî gelir, büyük ölçüde artmış bulunmaktadır. Aşağıdaki tablo, Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik strüktürü hakkında bir fikir verebilecek göstergeler taşımaktadır.

(20) Sovyet Delegesi M. Poliakov'un Bildirisi : Uluslararası Çalışma Konferansının 52. Toplantısı. Compte rendu Provisoire No : 16, Sh : 250, Genève, 1968.

TABLO : XII

S.S.C.B. İle Diğer Doğu Avrupa Ülkelerinin Ulusal Ekonomik Yapısının Genel Karakteristikleri

Ülke	Yüz Ölçümü (Bin km ²)	Nüfus Sıklığı (km ²)	Tarımda Çalışan Aktif Nüfus %	Ulusal Gelirin Yapısı	
				Endüstri	Tarım
Bulgaristan	111	73	49	45	37
Çekoslovakya	128	109	22	67	13
F. Almanya	108	149	17	66	10
Macaristan	93	108	34	62	29
Polonya	313	98	44	51	23
Rumanya	238	79	60	47	30
S. S. C. B.	22.402	10	34	58	17

Kaynak : Bulletin Economique Pour l'Europe, Sh : 34, Vol : 18, No : 1.

Onbeş yıllık bir sürede, millî gelir ve sabit yatırımların artışı S.S.C.B. gine nazaran diğer ülkelerde düzensiz seryan etmiştir. Bu sonuç, bu ülkelerin Rusya'ya nazaran Plânlama konusunda daha yeni ve tecrübesiz olmalarından dolayıdır. Sonra 12 nolu tablounun yansıttığı gibi, bu ülkeler farklı endüstriyel kalkınma aşamalarında, bulunmanın yanı sıra, S.S.C.B. ne nazaranda, kaynaklar ve olanaklar bakımından daha fakir buna karşın nüfus sıklığı bakımından ise, daha yoğun bir manzara arz etmektedirler.

S.S.C. Birliği ile Doğu Avrupa'nın altı ülkesinde millî gelir ve yatırımlardaki artışın, duyarlı eşitsizlikler taşımaya rağmen, on beş yıldan beri, yükselmede olmazsa bile yavaşlamada bir uyumluluğun yavaş, yavaş yerleşmekte olduğunu belirten eğilimler gelişmektedir.

B) Millî Gelir ve Yatırımlar :

II. Dünya savaşından sonra, ekonomiyi yeniden «kurma», yıllarında çok yüksek seviyelere erişen gelişme, 1953 yılında en düşük seviyeye inmiştir. S.S.S. Birliğinde. 13 nolu tablo bu eğilimleri yansıtmaktadır.

TABLO : XIII

Yedi Doğu Avrupa Ülkesinde: Millî Gelir ve Sabit Yatırımların
Yıllık Artış Hızı (1950 - 1965)

Ülke	Ulusal Gelir			Toplam Sabit Yatırımlar		
	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1950-1955	1955-1960	1960-1965
Bulgaristan	12,2	9,7	6,5	13,3	18,1	9,7
Çekoslovakya	8,0	7,1	1,8	9,4	13,6	2,1
D. Almanya	11,4	7,0	3,5	19,6	14,3	4,7
Macaristan	6,3	6,5	4,7	2,4	17,3	3,5
Polonya	8,6	6,6	5,9	11,2	8,7	6,9
Romanya	13,9	7,0	8,7	18,8	12,6	12,9
S. S. C. B.	11,3	9,2	6,3	12,5	13,0	5,5

Kaynak : Bulletin Economique Pour l'Europe, Vol : 18, Sh : 41, Kasım 1966, Nations Unies.

Tablonun yansıttığı gibi, on beş yıllık bir devrenin ilk beş yılından sonra, sabit global yatırımlar ve kalkınma hızı giderek düşen bir trend izlemektedir : 1950-1955, 1955-1960 devrelerini kapsayan iki devrede kaydedilen yüksek bir kalkınma hızı, 1960-1965 devresinde giderek düşmektedir. Son iki beş yıllık devrede sadece Romanya'da kararlılığını muhafaza eden global sabit yatırımlar, ve kalkınma hızı S.B.C. Birliği, Bulgaristan, Polonya Macaristan ve D. Almanya'da açık düşüşler göstermiştir.

Çekoslovakya'da ise 1960-1965 devresinde, bir önceki devrede, 13,6 olan toplam sabit yatırımların, bu devrede 2,1 gibi çok düşük bir seviyeye inmesi sonucunda, millî gelir artışında, aynı devrelerde 7,1 den 1,8 düzeyine inmiş ve pratik olarak ekonomik gelişme durmuştur. Romanya dışındaki ülkelerin tümünde düşen yatırımlar trendini, doğal olarak yıllık millî gelir seyri de izlemiştir. S.S.C. Birliği ile Bulgaristan'da 1960-1965 yılları arasında gerçekleştirilen yıllık ortalama % 6-6,5 arası bir kalkınma hızı, on yıl önce gerçekleştirilen yüksek kalkınma hızının, aşağı yukarı yarısı civarındadır. Polonya ve Macaristan'da da % 5-6 civarındaki artış hızı, on yıl önceki devreye nazaran bir düşüş göstermekle beraber, adı geçen diğer ülkelere oranla daha az görülmektedir. 1950-1955 yılları arasında % 13,9 bir artış gerçekleştirebilen Romanya, müteakip beşer yılda, diğer ülkelere oranla daha yüksek, hatta en yüksek (% 8,7)

bir hıza varmasına rağmen, ilk beş yıllık devrenin çok gerisinde kalmıştır. Doğu Almanya ve Çekoslavakya'daki ilk on yılın; 1950-1955; 1960 hızlı kalkınması, 1960-1965 arasında ilk beş yıla nazaran 1/4 oranına yakın, haykırıcı düşüşler kaydetmiştir.

Doğu Avrupa'nın yedi ülkesi için kısaca tesbit edilen bu tandans, daha önce değindiğimiz Batı Avrupa'ın kalkınmış ekonomilerine izlenebilen düşüőe çok benzemektedir.

C. Sanayi Üretimi İstihdam Hacmi ve Verimlilik Dallarındaki Artışlar

Aşağıda yer alan XIV, nolu tablo plânlı ekonomiye sahip altı Doğu Avrupa ülkesinde sanayi üretimi, istihdam ve verimlilik artışlarını geçmiş devreler ve gelecek yıllar için ön görülen yüzde olarak vermektedir.

TABLO : XIV

Merkeziyetçi Ekonomiye Sahip Altı Avrupa Ülkesinin, Sanayi Üretimi, İstihdam Hacmi ve Verimlilik Dallarındaki Artışlar (Eski Kalkınma Hızı ve Öngörülen; % Olarak)

Ülke	Dönem	Yıllık Kalkınma Hızı Oranı			
		Global Sanayi Üretimi	İstihdam	İşçi Başına Üretim	
Bulgaristan	Gerçekleşen	1949 - 1953	19,5	10,0	8,6
		1953 - 1957	12,7	6,9	5,4
		1958 - 1960	16,2	11,0	4,7
		1961 - 1965	11,7	5,6	5,8
	Öngörülen	1961 - 1980	10,1	2,6	7,3
Macaristan	Gerçekleşen	1950 - 1954	20,1	9,2	10,0
		1956 - 1960	7,4	3,2	4,1
		1961 - 1965	7,7	2,3	5,3
	Öngörülen	1960 - 1980	8,5	1,4	7,0
Polonya	Gerçekleşen	1950 - 1955	19,0	8,3	9,9
		1956 - 1960	8,7	2,1	6,5
		1961 - 1965	8,6	4,1	4,3
	Öngörülen	1960 - 1980	8,9	2,7	6,0
Romanya	Gerçekleşen	1951 - 1955	16,5	5,9	10,0
		1956 - 1960	10,9	3,2	7,5
		1960 - 1965	14,1	5,8	7,8
	Öngörülen	—	—	—	
Çekoslovakya	Gerçekleşen	1959 - 1953	14,1	4,1	9,6
		1956 - 1960	10,7	4,3	7,1
		1960 - 1965	5,2	1,9	3,2
	Öngörülen	1960 - 1980	8,4	0,7	7,6
S. S. C. Birliği	Gerçekleşen	1951 - 1955	13,1	4,2	8,5
		1956 - 1960	10,4	5,1	5,0
		1960 - 1965	9,1	4,5	4,4
	Öngörülen	1960 - 1980	9,7	2,1	7,4

Kaynak : Nation Unies : Economic Survey of Europe in 1965, Part, 2 : Incomes in Postwar Europe : A Study of Policies, Growth and Distribution (Genève, 1967), Bölüm 7, Sh : 11, Tablo : 7/4.

Étude sur la situation économique de l'Europe en 1961, Birinci Kısım : L'économie européen en 1961 (New York, 1962), Bölüm 2, Sh. 57-68.

Étude sur la situation économique de l'Europe en 1962, Birinci Bölüm : L'économie européenne en 1962 (New York, 1963), Kısım I, Sh : 56-63.

XIV, nolu tablonun gösterdiği gibi, yıllık, sınaî üretimi, istihdam ve verimlilik artış, hızı, incelemenin baş kısmında yer alan Batı Avrupa ülkelerine benzetilmektedir. Doğu Avrupa'nın merkezî ekonomilere sahip ülkeleri, bu gün ekonomik kalkınma Plânlarında, endüstriyel gelişmelerini sürdürmek için, daha çok güvendikleri, verimliliği düzeltip, geliştirmeye yönelmektedirler. Öyle sanılmaktadır ki, Bulgaristan'da verimlilik, global endüstriyel üretim artış ile atbaşı tarzda giderek % 70 oranında bir artış göstermektedir, (1964-1965 te % 64 oranında idi). Macaristan için ise % 80 (1964 te % 58).

1966 yılında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile diğer beş Doğu Avrupa ülkesinde, iktisadî gelişme seyri, bir önceki yıla oranla bir ilerleme kaydedildiği izlenmektedir. Romanya ve Polonya'da yavaş bir gelişme izlenmekle birlikte, Macaristan, Çekoslovakya ve Bulgaristan'da hızlı bir gelişme ritmi gerçekleştirilmiştir. 1966 yılı için Plânın öngördüğü hedefler hemen hemen ülkelerin tümünde aşılmış bulunmaktadır. Bu son gelişmede, ilgili hükümetlerin gösterdiği gayretleri, çok iyi giden atmosferik şartlar sonucunda artan tarımsal üretim destekleyerek tamamlamıştır. Sonra dış ticaretin gelişmesi de tarım ve endüstrideki gelişmeleri hızlandırmıştır.

D — İktisadi Gelişme Seyri

1966 yılında S.S.C. Birliğinde, bir önceki yıla nazaran kaydedilen olumlu gelişmelerin nedenlerinden bir kısmı, büyük ölçüde tarım sektörü ve özellikle tahıl üretiminin olağan üstü iyi olmasından ileri gelmektedir. Endüstri sektöründe de artış hızının ön görülen hedefi aştığı görülmektedir. Resmî hesaplara göre 1966 yılında fert başına düşen reel gelir % 6 oranında bir artış göstermiştir. (16) nolu tablo bu gelişmeleri yansıtmaktadır.

TABLO : XV

Doğu Avrupa Memleketleri Ekonomilerindeki Gelişmeler Millî Gelir - Sınai ve Tarımsal Üretim

Memleketler	Safi Maddî Hasıla			Toplam Sınai Üretim			Toplam Tarımsal Üretim		
	1965	1966	1967	1965	1966	1967	1967	1966	1965
				Yıllık Reel Artışlar Yüzde Olarak					
Sovyet Rusya	6,9	7,5	7,0	8,7	8,6	10,0	2,0	9,8	1,0
Polonya	7,0	7,2	6,0	9,0	7,4	7,5	7,7	5,4	2,3
Çekoslavakya	3,4	10,8	8,0	7,9	7,4	7,1	-3,9	10,5	3,5
Yugoslavya	3,42	8,62	0,32	8,0	4,0	0,0	-9,1	16,0	-2,0
Romanya	9,7	9,8	7,5	13,1	11,4	13,0	6,7	14,0	1,0
Macaristan	1,1	8,4	7,0	4,8	6,6	9,1	-5,3	7,9	1,0
Bulgaristan	7,1	11,1	9,0	13,7	12,2	13,4	1,8	14,3	1,0
Doğu Almanya	4,4	5,3	5,0	6,21	6,41	6,81	-	-	-
Arnavutluk	3,0	9,0	7,5	6,4	12,0	12,8	-3,0	15,0	12,0

Kaynak : 1969 Malî Yılı Bütçe Tasarısı ile birlikte, hazırlanan Yıllık Ekonomik Rapor. 1968 ,Sh : 19.

TABLO : XVI

Doğu Avrupa Ülkelerinde (1961 - 1966, 1967) Millî Gelir Artış Hızının Gelişimi

Ülke	1961	1962	1963	1964	1965	1966		1967
						Plan	Sonuç	
Bulgaristan	2,8	6,2	7,5	9,6	7,1	9	11	9
Çekoslovakya	6,8	1,4	-2,2	0,6	3,7	3,8	7	—
D. Almanya	3,8	1,4	3,2	4,5	4,6	5,2	4,5	5
Macaristan	6,1	4,7	5,7	4,7	1,1	4,0	6,0	2,5-4
Polonya	8,1	2,1	6,9	6,8	7,0	3,7	6,0	3,4
Romanya	9,9	4,1	10,2	11,4	9,6	—	7,9	—
S. S. C. B.	6,8	5,7	4,1	9,5	7,2	—	—	—

Kaynak : Etude sur la situation économique de l'Europe en 1966, Bölüm 2, Sh : 3. Nations Unies.

Doğu Avrupa ülkeleri, çoğunluğu içinde genellikle, 1950-1960 devresinin, ilk beş yılında, büyük bir gelişme kaydetmiş, ikinci beş yılda ise, gelişme oldukça yavaşlayan bir seyir izlemiştir.

1960 yılları başlarında, yavaşlayan iktisadî büyüme, Doğu Avrupa ülkelerinde şu anda, uygulanmakta olan, iktisadî reformların (kontrol mekanizmasına daha büyük bir esneklik kazandırma ve teşebbüs yöneticilerine daha büyük bir özgürlük verme), doğmasını hızlandırmıştır.

Ekonomik reformlar daha doğuşlarının ilk aşamalarında bulunmasına rağmen, şu son iki yılda üretim yeniden hız kazanmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu gelişimi hazırlayan nedenlerin bir kısmı, bir birini izleyen iki iyi tarım yılına bağlanabilirse de, meselenin bu yanı, her şeyi izah etmeğe yetmez. Örneğin S.S.C. Birliği'nde 1967 yılında, endüstriyel üretim hızı, % 10 ona erişiyordu ki, bu oran, 1950 lerdeki yüksek gelişme hızile, mukayese edilebilir. (21)

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyon'unun, Doğu Avrupa ülkeleri için hazırladığı son raporda, Doğu Avrupa Ülkele-

(21) «Évolution Récente de la Situation Économique En Europe Orientale», Problèmes économiques, No: 1067, Sh: 9, 13.6.1968.

rin'de teşebbüslerin yönetiminde «net iyileşmeler», olduğu belirtilmektedir.

Komisyon'un bu raporu hakkında, «The Economist», 20 Nisan 1968 tarihli sayısında yayınladığı bir makalede, şüphelerini aşağıdaki gibi belirtmektedir : Adı geçen ülkelerde tarım sektörünün, bu kadar kısa bir süre içinde, kendini gerçekten iklimsel etkilerden kurtarabilmiş olması ve yatırımlarının reel verimini anlamlı bir tarzda geliştirmiş olabileceği şüphe götürür.

Doğu Avrupa ülkelerinde, 1967 yılı, Millî Gelir gelişme hızı, % 9 (Bulgaristan), ile % 5 (D. Almanya), arasında bir değişme göstermektedir. Arnavutluk istisna edilecek olursa, bu iki ülke, gerek kişi başına düşen Millî Gelir oranı, gerekse iktisadî kalkınma seviyesi bakımından birinci ve sonuncu sırayı işgal ediyorlar. Doğu ülkelerinin bir çoğunda dikkat çeken en büyük özellik, şu son yıllarda, tüketim malları üreten endüstri kollarının hızlı gelişimidir.

«Tarım sektöründeki iyi üretim ile hizmetler sektöründe gerçekleştirilen iyi sonuçlar, bu hızlı gelişmeyi destekleyip tamamlayınca, S.S.C. Birliği'nde kişi başına isabet eden gelir % 6 nisbetinde bir artış gösterdi ki, bu rakam üçüncü uygulama yılında olan Plân, hedeflerini aşmakta ve Ekim İhtilâlinin 50 nci yıldönümüne rastlamaktadır. Sinaî üretim, en yüksek hızını % 13,4 ile Bulgaristan'da ve % 13,5 ile Rumanya'da kaydetti bir yıl öncekine oranla en hızlı artış, % 6,6 dan -% 9,1 re varan Macaristan'da görüldü. (22)

Adı geçen ülkelerde, global yatırım seyrinde de yükselişler kaydedilmiştir. Son üç yılda Bulgaristan'da sabit yatırımların Millî Gelirdeki oranı : % 30,2 den % 35,2 ye. Macaristan'da, % 30,3 ten % 32,8 ze, Polonya'da % 27,4 ten % 28,7 ye. S.S.C. Birliği'nde ise, artış oldukça zayıf seyretmiştir : % 24,0 dan % 24,4 de, Çekoslovakya'da ise bu oranın düşmüş olduğu görülmektedir. Doğu Almanya ise, sürekli olarak kendine özgü bir örnek teşkil etmektedir bu Bloкта. Bu ülkenin tüketici kitlesi, hayat seviyesi giderek yükselmeler kaydeden Batı Almanya'dan gelen etkiler doğrultusunda, diğer Doğu ülkelerinkinden, çok daha avantajlı durumdadır. Bu ülkede, Millî Gelirde buna rağmen 1965 te % 21,3 olan sabit yatırımların oranı, son yılda % 22,4 de yükselmiştir. (23)

(22) The Economist, 20. Nisan. 1968.

(23) The Economist, 20. Nisan. 1968.

IV — Yugoslavya'da Durum

Doğu Avrupa'daki original ekonomik ve siyasal durumu dolayısıyla, uluslar arası örgütlerin yayınlarında, ayrı olarak incelenen Yugoslavya, geleneğine uyararak biz de incelememizi bitirmeden önce bu ülkenin gelişimine bir göz atalım.

1947 de Sovyet Plânlama şeklini aynen kopya eden ve 1948-1949 yılları arasında Stalin'e ve özellikle 1948 de kendisini mahkûm eden Komilforma bağılıklarını göstermek için şiddetli kollektivistleştirmeye yönelen Yugoslav yöneticileri bu taklidin, ülkenin çözmek zorunda olduğu özel problemleri tam kapsamadığını görerek 1951 yılında önce plâni kendi şartlarına göre daha tutarlı bir hale getirecek reformlara, sonra 1953 te köylülerle çalışma kooperatifleri arasında serbest mukavele sistemini getirmeğe yöneldiler. Nitelikleri itibarile pragmatik ekonomik mekanizmayı prensip olarak seçen Yugoslavya, Sovyet ve Çekoslovakya Sistemlerinden daha farklı metodlar kabullenip uyguladı. (24)

Ortaya çıkan Yugoslav ekonomik sistemi, üretim araçları ortak mülkiyeti ile, teşebbüslerin işçi kuralları tarafından yönetilmesi; iktisadî kararlar iktidarının ademî merkezileştirilmesi ile piyasa, ekonomisinin bazı önemli elemanlarını kullanmak gibi farklı unsurları yapısında birleştirerek tek ve nadir bir sistemdir. «Piyasa mekanizmalı sosyalist ekonomi», diye adlandırılan bu sisteme yönelerek geçiş, benzeri olmayan bir örnek teşkil etmektedir. Bundan ötürü teşebbüslerin özgür olarak ücret seviyesini tesbit edebildikleri ve fiyatların büyük bir rol oynamadığı bir sistemde, ekonomik kaynakların optimal dağılımı ile dahili dengeye bağlı çeşitli farklı problemler doğmaktadır.

Yukarıda kısaca andığımız gibi, ademî merkeziyet denemeleri, daha 1950-1952 yıllarında başlamış idi. Bu yılları izleyen son on yıl, seçimle iş başına gelen işçiler tarafından yönetilen sosyalist teşebbüsler, faaliyetlerinde, öz karar almak, zarar-ziyan etmek gibi konularda, giderek genişleyen bir özgürlük kazandılar. 1961 yılında bu teşebbüsler, emirlerinde bulunan geliri, ücretle yatırımlar arasında paylaştırarak düzenleme hakları da elde ettiler.

Teşebbüslerin muhtarıyetinde gerçekleştirilen bu gelişmelere rağmen Devlet (yani federasyon, 6 Cumhuriyet, ilçe ve Nahiyeler), vergileme gibi araçlarla, teşebbüslerin gerçekleştirdikleri net kâ-

(24) B. Hamitoğulları, «İktisadî Sistemler»; 27 Mart - 24 Nisan 1967 (Konferansları). Siyasal Bilgiler Fakültesi -teksir.

rın % 55-60 ini hisse olarak almaktadırlar. Aynı zamanda, yatırımlar için ayrılmış kaynaklar, «merkeziyetçi», kararlara tabi bulunuyordu. Bu durum, merkezin emrine göre kullanılan fonların sağladığı kredi ile finanse edilen ve asgarî teknik şartlara uymayan birçok «politik fabrikalarının» kurulmasına yol açtı. Yatırımların daha iyi dağılımını sağlamak amacıyla reorganize olan banka sistemine rağmen, yeni teşebbüslerin kurulmasıyla sonuçlanan kararlar, ekonomik nedenlerden çok, lokal çıkarların ilham ettiği ve politik mülahazalarla alınmıştır. (25)

İncelemenin baş kısmında bulunan tablolarda Yugoslavya'da yer almaktadır. Aşağıda yer alan tablo son on yılda Yugoslavya'nın ekonomik durumunu yansıtmaktadır.

TABLO : XVII

Yugoslavya'da Ekonomik Durum (1956 - 1966)

Bazı Göstergeler (Sabit fiyatlarla)	1956 - 1963 Yıllık Ortalama Artış % Olarak	1963 Bir önceki yıla	1964	1965	1966
		nazaranan	Artış Oranı	Yüzde	
G. S. M. Hasıla	9,6 ^a	12,2	12,4	2,8	8,6
Endüstriyel Üretim	12,0	16,0	16,0	8,7	4,3
Tüketim Malları	13,5	16,3	16,3	9,0	5,0
Teçhizat Malları	12,0	16,0	19,0	10,0	3,0
Ara Malları	11,2	15,0	15,0	7,0	4,0
Endüstride İşçi Başına Üretim	5,8	10,7	6,8	4,2	6,0
Tarımsal Üretim	6,0 ^a	10,0	6,0	-9,0	16
Brüt Sabit Yatırımlar	14,0	15,0	18,0	- 10	-3
Özel Tüketim	7,7	11,6	9,4	2,4	10
İhracat (değer olarak)	13,9	14,5	13,0	22,0	12,0
İthalât (değer olarak)	12,2	19,0	25,0	-2,7	22,0

(a) Ortalama (1955-1956 için = 100). Kaynak : Nations - Unies 1966. l'économie européenne.

a) Endüstriyel Gelişim

1947 lerde S.S.C. Birliği sistemini ithal etmeğe başlayan Yugoslavya'da işler o derece kötü gitti ki, bazılarını, «Yugoslavya'da

(25) Problèmes économiques; No : 1081; Sh : 22, 19. Eylül. 1968.

eski ademî merkeziyetçi sistemin, ithal edilen Sovyet katı Plânlanmasından daha üstün olduğunu iddia» edecek kadar aşırılaştırdı (26).

1952-1965 yılları arasında Yugoslavya'da G.S.M. Hasıla'nın yıllık artış hızı : %7,7 ye erişerek dünyada ikinci sıraya yükselmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra, kişi başına düşen ulusal gelir, 145 \$ dan 1967 yılında 550 \$ ra yükselmiştir. 1939-1966 yılları arasında, sinâî üretim, teknolojik gelişmeler sonunda 8 misli bir artış göstermiştir. Savaştan önceki seviye oldukça düşük olmasına rağmen yüzde olarak artış, mekanik endüstrinin olağan üstü bir gelişme seyri izlediği gerçeğini yansıtmaktadır. Demir madeni sanayiî şu anda dahili global talebin % 65 sını karşılayacak durumdadır. Çelik üretimi, 1939 da 235.000 tondan, 1966 da 1,86 milyon tona yükselmiştir. 1970 yılında bu üretimin, mevcut kapasitenin modernleştirilerek gelişmesi diğer yandan Üsküp'te 600.000 ton kapasiteli bir yeni çelik fabrikasının kurulması ile 3,2 milyona yükseleceği belirtilmektedir. 6 büyük elektrik santralının inşası ve Romanya ile ortaklaşa, Tuna Nehri üzerinde inşası düşünülen dev kompleks tesisler sonucunda, 1970 yılında elektrik üretiminin bir misli artarak 30,5 milyar kW saata erişeceği plânlanmıştır. (27)

Otomobil sanayiî öngörülen üretimi de aşarak, gelişen bir endüstri dalı haline geldi. «Fiat,» lisansı ile küçük ve orta boyda araba üreten, Kragujevac - Crevena Zastava - fabrikaları, bu hareketin başında gelmektedirler. 1967 de % 28 oranında bir artışla 52.000 ünite üreten bu endüstri kolu, 1969 da 80.000 ne erişmeyi ön görmektedir. Yugoslav teşebbüslerinin bir kısmı, İtalyan, Alman ve İngiliz lisansı altında sürekli bir gelişme gösteren, tarım, araçları ve ticarî arabaları üreterek, ihraç edebilmektedir. Zagreb ve Belgrad'daki, fabrikalar, elektrik merkezleri ve demir yolları için bir dizi makina ve araçlar üretebilmektedirler. (28)

Gelişmekte olan diğer bir sektör de «gemi Yapımı»dır. 90 bin ton büyüklüğüne dek, gemiler inşa edecek tarzda, techizatlanmış olan bu sektörün yıllık ortalama üretimi yarım milyon tonu bulmaktadır. Adriyatik denizi kıyılarındaki bu gemi yapımı santiyeleeri, şu son on yılda dünya ticaret gemilerinin % 2-3 ünü yapmış olmaktadır. Bu gün Yugoslavya, gemi ihracatında, dünya devlet-

(26) M. Paul Landvai, -Doğu ve Orta Avrupa Meselelerinde mütahassis gazeteci- E. F. T. A., Bulletin, Haziran, 1968.

(27, 28, 29) Problèmes Économiques, No : 1.981, Sh : 22-23, 19. Eylül, 1968.

leri arasında 6. sırayı işgal etmekte ve gemi ihracatı ortalama olarak, global ihracatın 1/3 ünü teşkil etmektedir. (29)

Şu anda, Yugoslav iktisadî gelişmesinde, etkinliği arttırmak birinci derecede, bir uğrasına haline gelmiştir. Plân, G.S.M. Hasıla'nın 1966-1970 yılları arasında kalkınma hızını yılda ortalama olarak % 7,5-8,5 oranları arasında bir seyir izleyeceğini ön görmektedir. 1956-1965 yılları arasında bu oran % 10 seviyesinde idi. (30)

(30) Étude Sur la Situtation Économique de l'Europe en 1966, Bölüm : I, Sh: 68.